متان تون وضعداري کي ڇڏين اي طالب المولا
زماني ۾ پيو نيلام ٿئي اڄ فڪر وفن سستو
(طالب المولیٰ)

روشني جو سفر

Gul Hayat Institute

تحفهٔ ڪراچي

مرڪزي بزم طالب المولیٰ سنڌ

روشنيءَ جو سفر

Gul Hayat Institute

بزم طالب المولیٰ سنڌ طرفان سوکڙي

ادبي ڪانفرنس ڪراچي جو احوال

سهڙيندڙ

انور هالائي

مددگار

ولي سروري ، اصغر هالو

رسول بخش "منظور" سروري

Gul Hayat Institute

مرڪزي بزم طالب المولیٰ سنڌ هالا

نالو. روشنيءَ جو سفر

ترتيب. انور هالائي

مدد گار. ولي سروري ۽ اصغر هالو، رسول بخش "منظور" سروري

موضوع. سوونيئر بزم طالب المولىٰ سنڌ ١٩٨٩ع(سنڌي ادبي ڪانفرنس ڪراچي ١٩٨٨ع جو احوال)

طرفان. مرڪزي بزم طالب المولىٰ هالا سنڌ

تعداد. هڪ هزار

سال اشاعت. اپريل ١٩٨٩ع

ڇاپو. پهريون

ڪمپوزنگ. يونيورسل ڪمپيوٽر ڪمپوزرس، ڪراچي

پرنٽنگ نگران. نوراحمد ميمڻ

ڇپيندڙ. اي - زيڊ پرنٽرس پاڪستان چوڪ، ڪراچي

ڪورڊزائين. آغا هادي علي

Gul Hayat Institute

محسنِ ادب، محبوب الشعراء

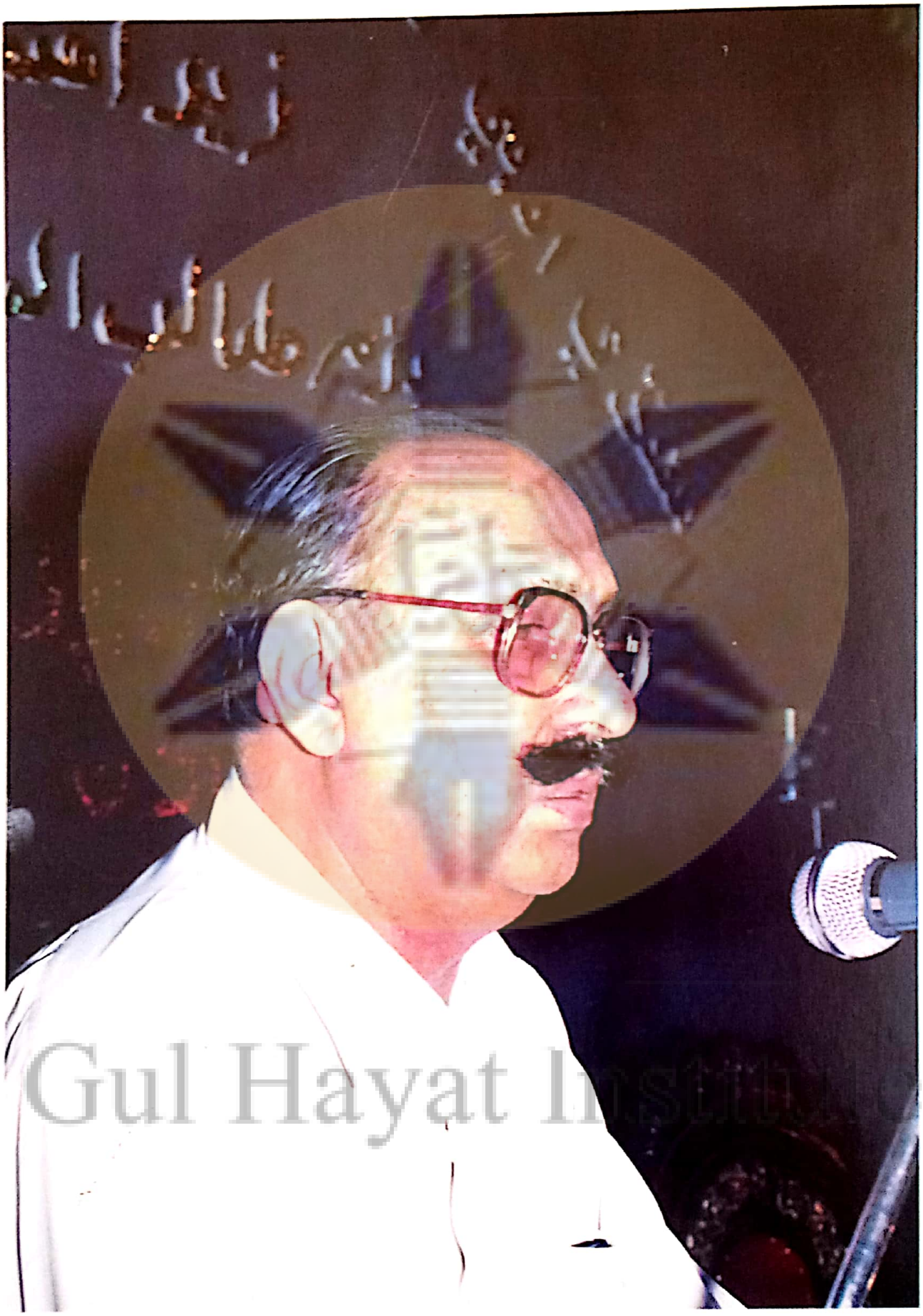

عالیجناب مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ

چیئرمین

بزم طالب المولیٰ سندھ

پيئي جا پرياتَ سا ماڪ نہ پائيو ماڻهوئا
روئـي چڙهـي رات، ڏسـي ڏکوين کـي
(مخدوم نوح رح)

Gul Hayat Institute

فهرست

ڪانفرنس

١. پيش لفظ	انور هالائي	٩
٢. آدر ڀاءُ	اصغر هالو	١١
٣. افتتاحي تقرير	قبلہ مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ	١٣
۴ .سنڌي ادبي ۽ فڪري وحدت	پروفيسر غلام مصطفيٰ شاه	١٥
٥. يادگيريون	جناب غلام رباني آگرو	٣٠
٦. وقت جو آواز	محترمہ مهتاب اڪبر راشدي	٣٦
٧.سنڌ جي سونهن ۽ سرهاڻ	جناب علي احمد بروهي	۴١
٨. ادب ۾ نون تجربن جي اهميت	ڊاڪٽر نعيم تقوي	۴٥
٩. مشاعرو	مختلف شعراءِ ڪرام	٥٠
١٠. صدارتي تقرير	ڊاڪٽر تنوير عباسي	٨٥
١١. سنڌي ادب ۾ بزم طالب المولىٰ ڪراچي جو ڪردار	اصغر هالو	٨٧
١٢. طالب المولىٰ منهنجي نظر ۾	جناب حسين بخش خادم	٩٢
١٣. پره م ڪٽي پانڌ	ولي سروري	١٠٢

ڪنوينشن

١٣. افتتاحي تقرير	قبلہ مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ	١٠٦
١۴. سالانہ رپورٽ	انور هالائي	١٠٨
١٥. شريڪ ميمبر بزم طالب المولىٰ سنڌ		١١١
١٦. اڪين ڏٺو احوال	محمد حاجن خوشتر	١١٣
١٧. جي جيءُ ڪي جيارين		١١٨

Gul Hayat Institute

پلجي ٻه ذڪر يار ڪڏهن ٻي وضو نه ڪر
هڪ هنڌ رکي نظر کي ورڻي سو ٻه سو نه ڪر
(طالب المولىٰ)

Gul Hayat Institute

اُنور هالائي

سيڪريٽري جنرل بزمِ طالب المولىٰ سنڌ

سنڌي ادبي ڪانفرنس

تاريخ:ــ ١٥ ــ اپريل ١٩٨٨ع

وقت:ــ شام ــ ٥ بجي

مقام:ــ شاهه عبداللطيف ڀٽائي هال

موسيٰ لين لياري ڪراچي

تلاوت ڪلام پاڪ :ــ مولانا شير محمد بلوچ

نعت خوان:ــ قادر بخش ٽنوي

افتتاح:ــ عاليجناب مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ صاحب

استقباليه خطاب:ــ جناب اصغر هالو

صدارت:ــ جناب سيد غلام مصطفيٰ شاهه

مهمان خصوصي:ــ جناب غلام رباني آگرو

مقالا نگار:ــ (١) محترمه مهتاب اڪبر راشدي صاحبه

(٢) محترم علي احمد بروهي صاحب

(٣) محترم ڊاڪٽر نعيم تقوي صاحب

Gul Hayat Institute

انتظامي امور لاءِ، هڪ مرڪزي انتظامي ڪائونسل بہ آهي جيڪا سڀني شاخن جي فعال ڪردار جي نگران آهي. مرڪزي چيرمين قبلہ جناب مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ صاحب جن آهن ۽ مرڪزي آفيس هالا ۾ آهي.

سال ١٩٨٨ع ۾ ١٥ـ ١٦ اپريل تي ڪراچي، جي پوئتي پيل قديم علائقي لياري جي شاه عبداللطيف ڀٽائي هال ۾ هڪ ادبي ڪانفرنس منعقد ٿي. ڪانفرنس جو افتتاح قبلہ مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ جن ڪيو. صدارت سيد غلام مصطفىٰ شاه ڪئي جڏهن تہ غلام رباني آگرو صاحب مهمان خصوصي هو. مقالہ نگارن ۾ خاص طور ميڊم مهتاب اڪبر راشدي، جناب علي احمد بروهي ۽ ڊاڪٽر نعيم تقوي صاحب جن هئا. ڪل سنڌ مشاعري جي صدارت ڊاڪٽر تنوير عباسي جن ڪرڻ فرمائي. ان کان پوءِ ١٦ ـ اپريل تي بزم طالب المولىٰ جو ڪنوينشن ٿيو جنهن جي صدارت مخدوم محمد زمان صاحب طالب المولىٰ جن ڪئي. ڪنوينشن ۾ ڪيترن ئي انتظامي امور تي بحث ڪيو ويو ۽ ڪيترائي بهترين فيصلا ڪيا ويا.

هن سووينئر ۾ ڪراچي ڪانفرنس ١٩٨٨ع جي مڪمل ڪاروائي مقالن ۽ مشاعري جي انتخاب سميت شايع ڪئي وڃي آهي.

خدا اسان سڀني کي سنڌ ۽ سنڌي ادب جي خدمت جي همت ۽ استطاعت ڏي ـــ آمين.

انور هالائي.

Gul Hayat Institute

عمل سان ٿي ملي هردم اي همدم عزت و عظمت
نه ته ٿي پر وسوڪيچ ته فلان ابنِ فلان آهيان
(طالب المولىٰ)

ميزبان ڪانفرنس ٨٨

اصغر هالو

صدر - بزم طالب المولىٰ ڪراچي

Gul Hayat Institute

آڌر ڀاءُ

عالي جناب قبله مخدوم محمد زمان صاحب طالب المولىٰ
چيئرمن بزم طالب المولىٰ سنڌ
صدر محفل سيد غلام مصطفيٰ شاهه صاحب،
مهمان خصوصي محترم غلام رباني آگرو صاحب،
جناب ڊاڪٽر تنوير عباسي ۽ معزز مهمانو
السلام عليڪم.

الحمدالله اڄ اسان جي ديرينه خواب جي تعبير ملي ويئي، اوهان جي موجودگي اسان لاءِ وڏي حوصلہ، همت ۽ قوت جو باعث آهي.

مون جني لاءِ ٿي تڙ پوڇارا پوڇيا
وانگر جني لاءِ ڪانگ اڏائجن سي سڀ جيڪڏهين يڪمشت ۽ يڪجا ٿين ته دل ميزبان جي ڇا ڪيفيت هوندي. اوهان سڀني اچي اسان کي مرڪايو آهي. شال جڳ جڳ مرڪندا ۽ مرڪندا رهو.

آئون جناب چيئرمين صاحب مرڪزي بزم طالب المولىٰ سنڌ ۽ سنڌن انتظامي ڪائونسل جو شڪريه ادا ڪريان ٿو جن ١٩٨٨ع لاءِ ڪنوينشن ڪرڻ سان گڏ ادبي ڪانفرنس جو انعقاد به ڪيو ۽ گهڻن سالن جي سڪايل شهر ڪراچيءَ کي شرف ميزباني بخشيو.

سائين ! بزم طالب المولىٰ ڪراچي، جهونن جوڳين جي يادگار آهي جنهن ۾ سرشار عقيلي، امير قريشي، محمد جمن هالو، ۽ علي محمد اسير جهڙن معتبرن جو هٿ هو. هن شاخ سان جمع خان غريب، حاجي محمود خادم ۽ ڊاڪٽر محمد ابراهيم خليل جن جو مڪمل ساٿ هوندو هو. اڄ بزم طالب المولىٰ شاخ ڪراچي جي بهار ۾ انجي باني بزرگن جي سلف الصالحين شاگردن جو وڏو تعداد شامل آهي.

جناب عالي! قلم ڪار جي فطرت به عجيب آهي، هو دنيا ۾ آهي به ۽ دنيا کان ٻاهر به

Gul Hayat Institute

سک جو ساھ کيئن کڻي سگھندا؟

آئون سنڌ جي عالمن، اديبن، دانشورن، شاعرن ۽ ھر خاص و عام کي اپيل ٿو ڪريان تہ ھو ھن بنھي شين خلاف سخت احتجاج ڪن ۽ ان کي قائم ٿيڻ نہ ڏين. اسان مڪمل ارادو ڪيو آھي تہ پنھنجي ٻوليءَ، ڌرتي ۽ معاشري کي تحفظ ڏيڻ لاءِ ھر قسم جي قرباني ڏينداسون. پوءِ چاھي اھا ڪھڙي قسم جي ڇو نہ ھجي. اسان جتي ادب جي ڳالھہ ڪريون ٿا اتي ٻولي ڳالھائيندڙن جو ذڪر بہ ڪنداسون ۽ انھي بنھي ڳالھين سان سماجي محرومين لاءِ فرياد ڪنداسون. پنھنجي ڳالھہ مڃائڻ لاءِ ھر قسم جي جدوجھد ڪنداسون.

بزم طالب المولىٰ سنڌ، نہ منھنجي ذاتي جماعت آھي ۽ نہ سرڪاري. اھا اوھان جھڙن مفڪرن،عالمن، اديبن ۽ شاعرن جي جماعت آھي، جيڪي ٻوليءَ جي بقا ۽ تحفظ لاءِ ھر طريقي سان اڳتي وڌڻ جو عزم رکن ٿا.

حاضرين مجلس،

بزم طالب المولىٰ جي آئين مطابق اسان سالانہ گڏجاڻيون تہ ڪندا رھندا آھيون، ڪنوينشن بہ ڪندا آھيون پر جڏھين وقت جو آواز آيو تہ اسان ان کي لبيڪ چئي ھن ڪانفرنس ڪرڻ جو اعلان ڪيو. ھونئن تہ ھي ڪانفرنس ھالا، حيدرآباد، دادو، سکر، خيرپور،يا نوابشاھ ۾ بہ منعقد ٿي سگھي ٿي، پر ڪراچيءَ کي انھيءَ ڪري فوقيت ڏني ويئي جو ڪراچي شاخ جي صدر اصغر ھالو گھڻي سالن کان دعوت پئي ڏني تہ ڪراچيءَ ۾ ھڪڙي ڪانفرنس ڪجي. ھونئن بہ تہ اسان ائين ٿا سمجھون تہ ڪراچي اسان جي آھي ۽ اسان ڪراچي جا آھيون.

انشاءالله ڪانفرنس جو ھي سلسلو سنڌ جي جدا جدا شھرن ۾ بہ جاري رھندو اينڌو. اڄ ھن ڪانفرنس جي ميزبان شاخ ڪراچي آھي، جنھن کي آئون خراج تحسين ڏيان ٿو.

آئون اوھان سڀني آيلن جا ٿورا مڃي، انھيءَ اميد سان اڄوڪي ڪانفرنس جو افتتاح ڪريان ٿو تہ سنڌي ٻوليءَ جي بقا ۽ تحفظ لاءِ اسان کي سڀ ڪجھہ ڪرڻو آھي ۽ پوئتي مڙڻو نہ آھي.

مھرباني

(مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ)

چيئرمين

مرڪزي بزم طالب المولىٰ سنڌ ھالا.

Gul Hayat Institute

اسان جا مقالا نگار

جناب غلام رباني آگرو

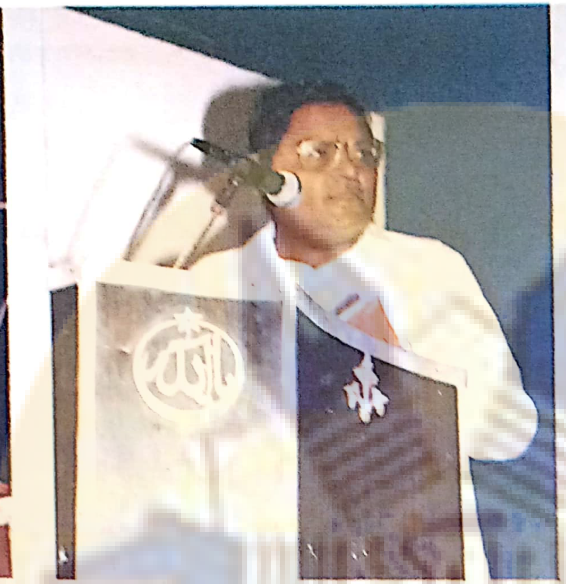

پروفيسر ڊاڪٽر نعيم تقوي

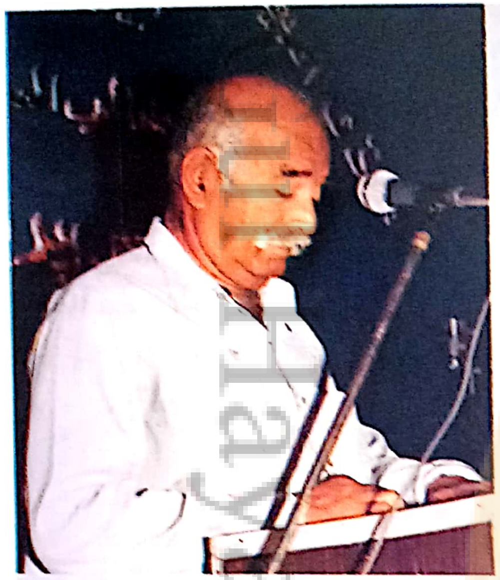

سيد غلام مصطفىٰ شاهه

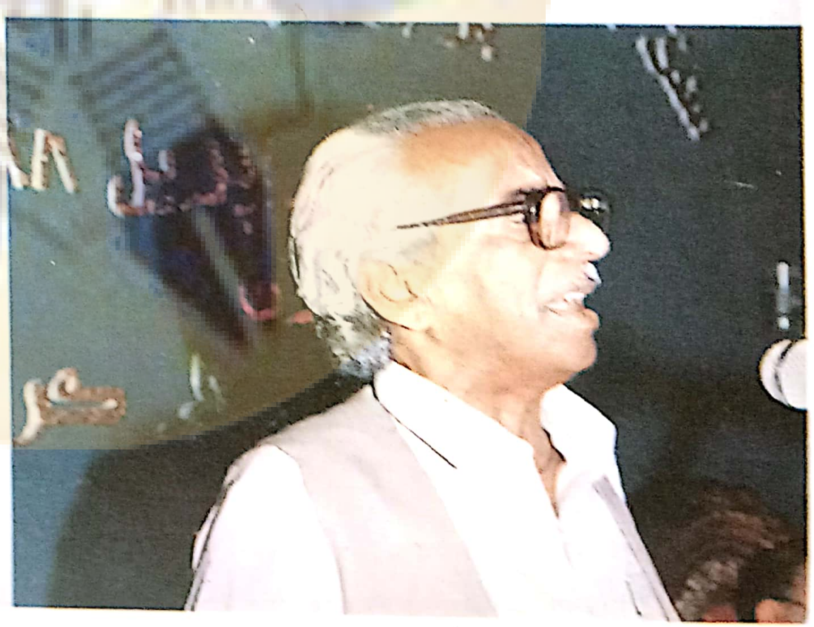

جناب علي احمد بروهي

ميڊم مهتاب اڪبر راشدي

واردات قلب کي جيڪو بيان شاعر ڪري

ان کي پنهنجي اڻ ڏٺل پنهنجي ڪلام جا سلام

محفلِ مشاعره

سنڌي ادبي ۽ فڪري وحدت ۽ سياسي معاشرتي انتشار

الحاج سيد غلام مصطفيٰ شاه جي بزم طالب المولىٰ طرفان ادبي ڪانفرنس ڪراچي
جي موقعي تي تقرير - جمع ۱۵ اپريل ۱۹۸۸ع شام ۴ بجي
شاه عبداللطيف هال موسيٰ لين ڪراچي.

عزيزو!

آءٌ سائين مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ جو مشڪور آهيان جو مونکي هن مجلس جي صدارت جو اعزاز بخشيو اٿن. صدر ڇا ٿيندو آهي ۽ مهمان خصوصي ڇا ٿيندو آهي ان جي هڪڙي خبر الله کي ٻي منتظمين کي. سائين اسين ته آهيون اديبن، عالمن ۽ بزرگن جي حڪم جا ٻندا ۽ تابعدار ــ هن عمر ۾، هن وقت ۾، هن دور ۾ اگر الحق مر جو اصول نه رکيوسون ته حياتيءَ تي حيف آهي. ڏيڻ وارو ڏاتار آهي، ڏکون اهو ڏکيندو ۽ ڪوتاهيون اهو معاف ڪندو.

سائين منهنجا ! آءٌ سائين مخدوم صاحب جي ٻي ڳالهه لاءِ به شڪر گذار آهيان جو اسان سان وارو وٺايو اٿن ۽ اسان کي سرهو ڪيو اٿن ۽ اسان جي پت رکي اٿن. اسان هر سال، اسان جي شاه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي طرفان هڪ يا ٻه دفعا محفل پئي مچائي آهي ۽ سنڌي ادب، معاشري ۽ فڪر ۽ دانش تي گذريل ٽورن سالن کان خدا جي فضل سان شاندار خدمت پئي ڪئي آهي. اسان پنهنجي وس آهر پني سني ادب، ثقافت، فن ۽ تحقيق جي دونهي دکائي رکي آهي. اسان شاه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي طرفان ڪي مثالي ڪتاب ۽ رسالا ڪڍيا آهن ۽ اسان سنڌي معاشري جي خدمت پئي ڪئي آهي. منهنجا

Gul Hayat Institute

دوست محمد ابراهيم جويو، ڊاڪٽر اياز حسين قادري، پروفيسر فريد اچي پوڙها ٿيا آهن، هاڻي جڳر آهي ڪي نوجوان وارو وٺن. اسان پنهنجي ڪوشش ڪان نه مطمئن آهيون پر اسان ڪي توهان تي ۽ توهان جي ڪاوش تي ناز آهي. هن زماني ۾ چوڌاري نظر ڦيرائيندي، بي غيرت ۽ بزدل سيدن، پيرن ۽ وڏيرن کي ڏسندي بزرگن ۽ مدبرن جو فقدان ڏسندي اسين توهان کي ۽ توهان جي شخصيت کي سنڌ جو شان ۽ ناز سمجهون ٿا. سائين، مري سي ويندا سين هي انسانن جي اخلاقي ۽ ذهني انحطاط جو دور آهي، قدرن جي ڪرڻ جو دور آهي توهان جي شخصيت هن مڪدر فضا ۾ هڪ زبردست انفراديت رکي ٿي. الله تبارڪ و تعاليٰ توهان کي اجر ڏيندو. ڪراچي ۾ اوهان جي هن ڪوشش جوهي پهريون مثال آهي جينوئيڪ ڪراچي کان ٻاهر اسان سڀني کي توهان جي ادبي ۽ ثقافتي دلچسپين ۽ سنڌ سان محبت جو علم آهي. توهانکي ڪراچي ۾ هن ڪانفرنس سڏائڻ تي مبارڪ ڏيون ٿا.

سائين سنڌ جو ادب اسان ۽ توهان جو حقيقي روح آهي جيسين اسين اديب پيدا ڪري رهيا آهيون اسان کي بلڪل سنڌ جي مستقبل کان مايوس ٿيڻو نه آهي. سنڌ ۾ عام طرح سنڌ جو اديب، شاعر ۽ استاد ڪسب ظلم ۽ زبردستي، عناد ۽ سازش ۽ انتشار جو شڪار بنائي رکيو ويو آهي. هي غريب شاعر ۽ اديب پنهنجو فرض ادا ڪندي گهڻو ڪجهه سهي ۽ برداشت ڪري رهيا آهن. سائين اسان جي ڪيڏي نه خوش نصيبي آهي جو سنڌي اديب کي سنڌ تي لکڻ ۽ سنڌي زبان جي خدمت ڪرڻ ۾ ڪابه لالچ نه آهي. هو دل جي سوز سان ۽ پريل فڪر سان لکي ٿو سندس سچو وجود سنڌ لاءِ سوچ آهي. هن ملڪ ۾ اسان جا پيا دوست ۽ پاڻ پنهنجي ميڙڻ ۽ حاڪماڻي هٿ جمڻ، خشوع ۽ خضوع ۾ غلطان آهن.

نه صرف سنڌي اديب، شاعر، سنڌي عالم ۽ سنڌي مدرس هڪ ڪڙيءَ ۾ جڪڙيل ۽ پڌل آهن مگر اسان جا عالم، اديب، استاد ۽ شاعر ٻين کان مختلف آهن. انهن سڀني جون نظرون سنڌي معاشري ۾ آهن ۽ انجي مستقبل ۾ آهن. سنڌ هنن سڀني جي جان ۽ روح ۾ سمايل آهي. اها ڪيفيت پاڪستان جا سنڌ کان ٻاهر عالم ۽ اديب ۽ استاد سمجهي نه سگهندا.

سائين سنڌ هڪ عجيب ملڪ آهي ۽ پروردگار اسان کي ڪيترين خوش نصيبيون عطا ڪيون آهن. سنڌ ۾ اديبن، عالمن، شاعرن ۽ محققن لاءِ ڪيڏو نه وسيع عميق ۽ دقيق مواد موجود آهي. سنڌ جي زمين، انجي تاريخ، انجي هوا، انجا دريا، انجا جبل، ان جا ريگستان، ان جون ڍنڍون ۽ سمنڊ، انجا پکي ۽ مڇيون، انجا چوپايا ۽ چرندڙ جانور ۽ ان جون روايتون مضمون نويسن ۽ افسانه نگارن لاءِ ڪيڏا نه وسيع ميدان آهن. سنڌ جون شخصيتون، سنڌ

Gul Hayat Institute

جون روايتون، سنڌ جون قومون سنڌ ۾ مذهبن جو امتزاج لکندڙن لاءِ ڪيڏو نه سامان ۽ سبق رکن ٿيون. اهي سڀ اسان جون فطري خوش نصيبيون آهن ۽ الله تبارڪ جي برڪت آهي. هي ولين، دودن ۽ دليرن جي سرزمين، هي رسول کي راحت پهچائڻ واري سرزمين جو ٽڪرو ڪيترو نه تباهه ڪيو پيو وڃي. نه صرف ڌارين جي سازشن سان مگر اسان جي پنهنجن هٿن سان. سائين سنڌ هر قسم جي دلچسپي لاءِ موضوع ڏيندي. ڇا مونکي ٻڌائيندا ته اهڙو ڪو ٻيو ملڪ هيتري ٿوري ايراضي ۾ قدرت جو ايڏو راز رکندڙ هجي. اسان کي سنڌ جي بيان، فڪر ۽ مضمون نويسي لاءِ ٻنائي سائين شاهدي ڏيندو. سنڌ ۽ سنڌ جي ماڻهن متعلق ڪهڙو موضوع ۽ مضمون آهي جنهن تي شاهه نه لکيو هجي. شاهه سنڌ جي روح ۽ جان جو نچوڙ آهي. اڃو ته هڪ ٻي ڳالهه ٻڌايانوَ.

الله تبارڪ جا نالا مخصوص يا صفاتي دنيا جي هر ڪنهن زبان ۾ آهن جتي عربي زبان جو اثر آهي يا رهيو آهي اتي زياده تر لفظ خدا جي شان ۾ عربي مان ورتا ويا آهن مگر سنڌي اها زبان آهي جن ۾ انهن عربي لفظن ڪانسواءِ الله تعاليٰ جا ٻيا به نالا آهن جن جي نوعيت ۽ جن جو تصور ڪيترن صفاتي نالن جيڪي عام فهم آهن انهن جو مرڪب آهي مثلا ڏٽي، ڏاتار، پالڻهار، انهن لفظن جو ڪنهن ٻي زبان ۾ عربي زبان سوڌو ڪنهن هڪ لفظ سان ترجمو يا تعريف نه ملندي. سائين لفظ پالڻهار معني رزاق، سنڀاليندڙ، رحم ڪائيندڙ، بچائيندڙ، طاقت ڏيندڙ، ڀروسو ۽ آسرو ڏيندڙ، مستقبل جو مالڪ، نگهبان، ننڍي مان وڏو ڪندڙ، سيکاريندڙ، تربيت ڏيندڙ، اجڙ مان انسان ڪندڙ. اهي سڀ معنائون هن لفظ جي معني ۽ تشريح ۾ اچي وينديون آهن. اهي ڪا ٻي زبان جنهن ۾ اهڙو فڪر ۽ احساس جو امتزاج مثال طور پيش ڪري سگهجي. سنڌ خداترسي جو ملڪ آهي ۽ خدا شناسي جو ملڪ آهي. اڄوڪا سيد، پير ۽ وڏيرا اڃي خراب ٿيا آهن ته اهو انهن جو نصيب آهي.

سائين، سنڌ جي ادب جي شاندار تاريخ آهي ۽ سنڌ جي ادب کي سنڌي زبان وانگر هڪ امتيازي حيثيت حاصل آهي. سنڌي ادب ڪا ڏند ڪٿا نه آهي، سنڌي ادب ٺوس فڪر، جذبي، زمين جي محبت ۽ ماحول جو ادب آهي. سنڌ جي هر دور ۾ سنڌي اديب ۽ شاعر جو حصو رهيو آهي مگر ١٩٤٧ع کانپوءِ ۽ خاص طرح ١٩٧٧ع کانپوءِ سنڌي ادب ۽ سنڌي شاعري جو سنڌ کي برقرار رکڻ ۾ وڏو حصو آهي. سنڌي اديب صحيح فڪر جو مالڪ رهيو آهي. سنڌ جا سيد، پير ۽ وڏيرا وڪجي ويا ۽ جاهل ٿي ويا مگر سنڌي اديب نه وڪيو. سنڌ جو وجود سنڌي اديب ۽ شاعر جي ڪوششن جو نتيجو آهي. سنڌ کي اها سعادت ۽ وجود سنڌي ادب نصيب ڪئي آهي. نه ته گهڻا ڏينهن اڳ پيسجي وڃون ها.

Gul Hayat Institute

سائين. سنڌي اديب جو جذبو. سچائي ۽ دليري ايتري مخاصمت. مخالفت. جارحيت ۽ ظلم خلاف مقابلو ڪرڻ. حقيقت ۾ ضرب المثل آهي اهو مقابلو سنڌي اديب جو شان ۽ ڏاج آهي ۽ ڳچيءَ جو هار آهي. ادب جي خدمت سنڌي معاشري ادب اڄ نوجوانن جو ادب سنڌجي احساس ۽ جذبي جو ادب آهي. سنڌي اديب هٿڪڙيون ڪڏهين به قبول نہ ڪيون. هٿڪڙين هوندي بہ لکيائين. هن ڏس ۾ آءٌ خاص طرح سنڌ جي ديني عالمن جو ذڪر ڪندس.

سائين تازو. مولانا ميان ڊاڪٽر اسرار احمد خان رفع الله ظلہ هڪ حيرت جو اظهار ڪيو تہ سنڌ جو عالم بہ سنڌيت سان سرشار آهي ۽ نوجوانن سان گڏ معاشري جي احساسات سان پرپور آهي. مونکي اهو ٻڌي کل آئي. ويچارو ڊاڪٽر نہ گهر جو نہ گهاٽ جو. پنسن ڪمائڻ ۾ رڌل اجنبي رهي ٿو ۽ جتي آهي اتي جيئڻو اٿس ۽ اتي جي خوشنودي حاصل ڪرڻي اٿس.

سائين اسان جي سنڌي عالمن ۽ ٻاهران آيل عالمن ۾ وڏو فرق آهي. سنڌي عالمن حڪومتن جا نہ دلا نہ دلال پيدا ڪيا اها ٻين عالمن جي خصوصيت آهي. سرڪاري پنسي تي ٿلها متارا ٿيو وڃن. مونکي ذاتي علم آهي. ڀٽي صاحب جي زماني ۾ ڪن کي ايس.پي. پيسا ڏني آيو هو ۽ ڪن کي ٻين هنڌان ملندا رهيا. هڪ ڏڙينگ عالم جيڪو ڪراچيءَ کان پنڊيءَ تائين مون سان هم سفر هو ۽ مون سان گڏجي ڀٽي صاحب سان ملڻ مري بہ هليو ۽ مونکي خبر آهي تہ ڇا کيکل کٽي آيو. سائين حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ جي اسان جي نون سنڌي عالمن جو جيڪو تازي اليڪشن ۾ حشر ٿيو آهي انهيءَ هنن کي بدحواس ڪري ڇڏيو آهي. حڪومت جي پڇ مان هٿ نٿا ڪڍن ۽ پنسن ۾ بہ نظرون اٿن ۽ ڊپ ۾ بہ غلطان آهن. حيدرآباد ۽ ڪراچي جي نئين سنڌي عالمن جو هن وقت ذهن توازن ڇڏي چڪو آهي.

سائين سنڌي عالم ڪيترو بہ غريب هجي قدرن جو مالڪ آهي ۽ حڪومت جي قصيدن پڙهڻ وارو نہ آهي.

سائين سنڌ جي عالمن جي تعريف جيتري ڪجي اوتري گهٽ آهي. سنڌ جي عالمن صدين جي تواريخ شاهد آهي تہ ڪنهن جي بہ فڪري ۽ ذهني غلامي قبول نہ ڪئي ۽ سنڌ جي هر انقلابي دور ۾ صف اول ۾ رهيا. سنڌي عالمن جي سوچ ڀٽائي ۽ مخدوم بلاول. شاه عنايت ۽ مخدوم محمد هاشم. مولانا عبيدالله ۽ مولانا وفائي. ڊاڪٽر دائوپوٽي. علامہ قاضي ۽ حيدربخش جتوئي جي سوچ رهي. سنڌ جي سوچ ۾ هڪ عجيب نفيس فڪري وحدت آهي جنهن جو اندازو ڏاريا ۽ ٻاهريان لڳائي نہ سگهندا. سنڌ جي عوام ۾ سنڌ لاءِ محبت ۽ سنڌ

Gul Hayat Institute

جي عالمن لاءِ سوچ ۾ ڪابه ملاوٽ نه آهي، ڪا به لالچ نه آهي، ڪو به غرض نه آهي. اهو وڏيرن ۽ سردارن کي خدا خراب ڪيو آهي جو هر روز وڪجي رهيا آهن. بازار جا رانديڪا آهن. نوڪر ۽ بدحواس وڪيل گهوڙا غلامي ۽ ڦٽ لعنت ۾ خوش آهن. سنڌي عالم، استاد ۽ اديب کي هڪ شخصيت ۽ انفراديت آهي جا پاڪستان ۾ ٻي هنڌ نه ملندي، سائين تواريخ شاهد آهي ته سنڌ ۽ بلوچستان جي عالمن نه چاپلوسي ڪئي، نه جاسوسي ڪئي، نه مخبري ڪئي، نه جرائم پيشي رهيا انهن صفتن وارا ماڻهو اوهان کي زياده تر سنڌين ۽ بلوچن کان ٻاهر نه ملندا. ان جي تاريخ شاهد آهي. سنڌ جي عالمن سنڌ تان جان ڏني پر سنڌ سان دغا نه ڪئي. اهو ڪم هاڻي وڏيرن تي آهي ۽ گذريل ڏهن سالن ۾ اسانجن بيغيرت نمائندن تي آهي، خدا جو غضب مٿن ضرور نازل ٿيندو.

سائين سنڌ جي گذريل ڏهن سالن ۾ وڏيرن جي روش سنڌ کي رسوا ڪندڙ رهي.آهي جيڪڏهين سنڌن هي اندازِ عمل ۽ فڪر رهيو ۽ سنڌن اولاد به عارضي شين کي حاصل ڪرڻ لاءِ سنڌ کي ذهن مان ڪڍيو ته سنڌ جا ماڻهو ڪين معاف نه ڪندا ۽ وري وڏيرن ۾ ڪو جهلو به نه آهي ته ڪو عوام ۽ ماڻهن جي انقلاب کي منهن ڏئي سگهن. سائين پيئڻ کنهڻ، عياشي ۽ نمائشي زندگي ۽ هندورن جو زمانو هليو ويو. زماني ڳچي کان اچي ورتو آهي. پاڻي سر تائين پهچي ويو آهي. اگر پاڻ کي نه بچايو سين ته پاڻي سر تان مٿي ويندو. سائين سنڌ جي عالمن سنڌ جي شان ۾ نه صرف سنڌس انفراديت ۽ شان کي اجاگر ڪيو ۽ ورسايو مگر انجي سڄي حياتي خدمت ڪيائون. مخدوم محمد هاشم، شاه عبدالڪريم، سچل فقير، مخدوم محمد زمان، سامي ۽ ڊاڪٽر گربخشاڻي ۽ ڊاڪٽر دائودپوٽي کانپوءِ اسانجي نوجوانن جو ادب ۾ حصو ۽ ڪم وڏي شان وارو آهي. اهڙيو سنڌي ڏاڍاين کان مرغوب نه ٿيو آهي، نه ته هن انقلاب ۾ پاڻ کي لڪايو آهي، مگر اجا به ڳچي مٿي ڪري ۽ غاصبن جي نظر سان نظر ملائي مات ڪيائين. گذريل ڏهن سالن ۾ سنڌي ادب جاگرافيائي طرح محدود هوندي به دنيا ۾ متعارف آهي. آءُ جڏهن هنن نوجوان ڇوڪرن ۽ نياڻين کي ڏسندو آهيان. سائين اسان جي شاعرن، نثر نويسن، محققن ۽ سوچيندڙن جي فڪر، فهم ۽ ولولي ۾ هڪ قسم جو جذبو آهي ۽ سنڌن وحدت فڪر تي اسان کي فخر آهي.

سائين سنڌي اديب جو اهو شان آهي جو صحافت جي عياري ۽ مڪاري، سطحي ادب کان آزاد رهيو آهي. آئون سنڌي صحافت جي، سنڌي ادب ۾ ڪردار کي ميجان ٿو مگر سنڌي ادب تي اردو وانگر صحافت جو ڪو به تسلط نه رهيو آهي. اهڙيو پنجابي ۽ پشتو ادب ته

ڪاڻ معني نٿو رکي مگر اردو ادب سچو وقت صحافت جي گرفت ۾ رهيو آهي ۽ اردو صحافت حڪومت جي گرفت يا پڳهار ۾ رهي آهي. سائين ادب زمين ۽ فطرت جي پيدائش آهي. اخباري ڪاغذ ادب ڪونهي. دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ ڏسندؤ ته صحيح دائم، پائندار مڃ وارو ۽ ماهرانه تسليم شده ادب صحافين نه پيدا ڪيو آهي. دنيا ۾ ادب جي سچي، صحيح ۽ دائمي خدمت انهن بزرگن ڪئي آهي جن جو صحافت سان ڪو به تعلق نه هو. صحافت فڪر ۽ جذبي جو موت آهي ڇاڪاڻ ته ان جو واسطو پئسي، پڳهار ۽ حڪومت جي باسخاطري، خوشنودي سان رهيو آهي. صحافت ۾ فڪر گهٽ، تنقيد، پيچ ڏاهه، طنز، شخصيت پرستي يا شخصيت ڪشي ۽ انسان فروشي نمايان رهيون آهن. صحافت هڪ محدود نظريو آهي جنهن ۾ صرف اڌپڙهيل ۽ اڻ ڪڙهيل ملندا. صحافت هڪ نوڪري جي زندگي آهي. سچو ادب اهو آهي جو ڊپ، لالچ ۽ هيڇ کان پري هجي. سائين دنيا جي مقبول ترين اديبن افلاس جي ڪڏهن به پرواهه نه ڪئي. وڏيرن ۽ حاڪمن ۽ نوابن ڪو به ادب نه ڏنو. هنن جهالت کي وڌايو ۽ ان جي وڌائڻ مان فائدو ورتو...

... سائين گنرل ڏهن سالن ۾ اها اسانجي ملڪ جي بدقسمتي رهي آهي جو هر روز ڏسون ٿا ته اسانجي نمائندن ۽ سياست دانن، جي جهالت ۽ ذلت ۽ رسوائي طرف هڪ ريس ۽ ڊوڙ نظر اچي رهي آهي. هي ذلت طرف وڃڻ ۽ بيعزتي ۽ اناڏائپ ڊوڙ افسوس ڏياريندڙ آهي. سياستدان چمڙا ۽ گرگٽ ٿا لڳن. ڪا شناخت نه آهي. نه اصولن جي، نه ماڻهن جي نوڪ جي. دنيا ۾ قومون ۽ انهن جون حڪومتون ۽ انهن جا نمائندا ڪنهن به سياست ۾ انساني ۽ اخلاقي قدرن کي ڪرڻ نه ڏيندبون آهن. هتي اسان وٽ اسان جا مهندار تين وال تي رهيا آهن. ملڪ جي اڳواڻ ۽ سرڪردن رهبرن ۽ سردارن کي ملڪ ۽ قوم جو درد ۽ ان جي مستقبل ۾ دلچسپي هوندي آهي. اهي اخلاقي ۽ انساني قدرن کي برقرار رکڻ جي ڪوشش ڪندا آهن ۽ انهن کي ڪيرڻ ۽ ڪيرائڻ کان پاسو ڪندا آهن پر هتي ته سائين انهي جو ڏيوالو آهي. سياست دانن جي ڪرڻ جي مند نه رهي آهي. ڳجهن وانگي وڃي ڍونڍ تي ڳاٽ ٽين. ڇا سياست ۾ علم، حلم، فڪر، دانش دليري جو فقدان اسان کي قوم بنائيندو ۽ ڇا هڙن ذليل حرڪتن سان حڪومت هن ملڪ ۽ قوم جي عزت ۽ وقار بلند ڪري رهي آهي. ڇا خام خيال آهي. ڇا ظلم آهي جنهن ملڪ جي سياست، تجارت ۽ لٽ مار جي درجي تي پهتي هجي اهو ڪڏهين به مهذب ۽ پائيدار رهي نٿو سگهي. هنن مسخرن جي جشن ۾ اسين من حيث القوم برباد ۽ فنا، دفن لاءِ تيار رهون. آءُ اسانجي سياستدانن، وڏيرن ۽ پيرن کي عرض ڪندس ته شاهه عنايت به وڪجي سگهيو ٿي، پير ڦبغت الله به وڪجي سگهيو

Gul Hayat Institute

تي، پڻو به وڪجي سگهي ها. وڪجڻ بلڪل آسان آهي فقط اڪيون پورٽيون آهن ۽ غيرت تان هٿ کڻڻون آهي ۽ ننگو ٿيڻو آهي.

سائين، غيرت سنڌ جو ڏاج آهي جنهن جو تصور اسان جي ملڪ ۾ هيو بلوچستان کي نصيب آهي. غيرت وڃائي ۽ اڪيون پوري چا نٿو هٿ ڪري سگهجي.

١٩٥٨ع ۾ مَلڪ گرماني صاحب گورنر هو. حيدرآباد کان سنڌ يونيورسٽي جي ڪنوينشن ۾ شموليت ڪانپوءِ اسين ريل رستي ڪراچي جي سفر تي روانا ٿياسين. گاڏي ۾ مون سان جي. احمد صاحب جيڪو حڪومت پاڪستان جو سيڪريٽري داخله هو، ايس.ايم شريف جيڪو حڪومت پاڪستان جو تعليمي سيڪريٽري هو ۽ بروهي صاحب گڏ هو. اهو وقت هو جڏهن محمد علي بوگرا وزيراعظم تان هٽي جپان ۾ سفير ٿي ويو هو. تبصرو ڪندي جي. احمد فرمايو ته محمد علي بوگرا بي غيرت ۽ بي عزت شخص آهي. ڪو شرم نه اٿس ته بروهي صاحب فرمايو ته ”برابر نه اٿس مگر باقي سڀ ڪجهه اٿس.“ ڪل جو ٽهڪڙو مچي ويو.

اسان جي لفاظ ۽ لغزين کي شل قول ۽ فعل جي اعتدال جي اهميت جي خبر هجي. چا زمانو آهي مسخرن ۽ بزدلن جي راند آهي. سائين غيرت جي قرباني ڏئي جيئڻ به ڪو جيئڻ آهي. بزدل لاءِ هر لمحه موت آهي مگر پئسي جي لالچ ۾ غيرت ڪا اهميت نه ٿي رکي. سائين بي غيرتي اسان تي عذاب آڻيندي. ان غيرت جو صرف زالن سان واسطو نه آهي خدا اسان جي وڏيرن جو خانو خراب ڪري چپٽي تي نچي رهيا آهن. خبر نه آهي گهنگرو چو نه ٿا پڌن. باقي تماشو مڪمل آهي.

سائين، اهڙو سنڌي اديب، شاعر ۽ مفڪر، استاد ۽ عالم سنڌ جي عوام جي دردن، مصيبتن، افسردگين ۽ جذبات جو ترجمان آهي. جنهن معاشري ۾ اديب دليرانه فڪر ۽ قلم رکن ٿا اهو معاشرو خوش نصيب آهي انجي بقا اٽل آهي.

سائين، اها به هڪ دل کي همت ۽ سڪون ڏيڻ واري حالت آهي جو اسان جي اديبن، شاعرن ۽ مفڪرن ۾ سنڌ جي مسئلن متعلق هڪ قسم جي وحدت، هم آهنگي ۽ يڪجهتي آهي. سياستدان ۽ وڏيرا شتر بي مهار ۽ بودلا آهن مگر اسانجا فڪر ۽ مطالعو رکندڙ انسان هڪ نظريئي تي برقرار آهن جيڪي هن ننڊڙي معاشري کي دائم سوچيندڙ ۽ صحتمند رکيو اچن. اسان جي اديبن جي سوچ سنڌ جي معاشري کي تقويت پهچائڻ لاءِ آهي. ٻي طرف افسوس ٿئي ٿو ته اسانجا نمائندا جهالت، عارضيت، بزدلي، ڪم علمي ۽ هيچ ڏاڍهن وڌندڙ آهن. اسانجي ڪند دماغ سياستدانن ۾ انتشار حيران ڪرڻ وارو آهي مگر اهو

Gul Hayat Institute

سياستدانن جو رجحان ۽ رويو ۽ سندن مستقبل لاءِ لاابالي جو نتيجو آهي. اسان جي نمائندن جي دماغي ڪيفيت جو هي حال ملڪ ۾ مارشل لا ڪيو آهي. ملڪ ۾ مارشل لا، سڀ اخلاقي قوتون ۽ قدرون ڪيرائي ڇڏيون آهن ۽ انسانن مان نچوڙي ٻاهر ڪڍيون آهن.

سائين، اها اسانجي بدقسمتي آهي جو گذريل ڏهن سالن ۾ سياست تلوار جي نوڪ مان نڪتي آهي ۽ اها ذلت، رت ۽ زخمن جي موجب آهي. تلوار ۽ بندوق سان علم، اخلاق، ادب ۽ فڪر جو ڪوبه واسطو نه آهي. هر ڳالهه نظرياتي سڌي وڃي ٿي. ڇا تلوار ۽ بندوق به ڪو نظريو رکنديون آهن ۽ انهن هيٺ فقط جانور پيدا ٿيندا آهن. ڊپ ۽ هيبت ۽ سازش جو ملڪ ڪو نظريو نٿو رکي، ڊپ ۽ مشتبه زندگي ۾، صحيح فڪر ۽ عمل ۽ نظريو ممڪن ڪونهن.

سائين، سنڌ ۾ ١٩٤٧ع جي غلاميءَ ڪانپوءِ جيڪي انقلاب آيا يعني ١٩٦٠ع – ١٩٦٤ع ١٩٧٠ع ۽ ١٩٧١ع ۽ ١٩٨٣ع کان ١٩٨٦ع تاءِ اهي سڀ سنڌي اديبن جو ڪارنامو آهن جن صحيح سوچ ۽ فڪر نه ڇڏيو ۽ سنڌي معاشري ۾ وحدتِ فڪر برقرار رکي. اسان جي شاگردن، اديبن ۽ مفڪرن جي سوچ اسانکي يڪ مشت نظريو ڏنو ۽ انهن جي مقابلي ۾ اندرين ۽ ٻاهرين قوتن سنڌ جي نظريئي جي خلاف ڪا به ڪاميابي حاصل نه ڪئي آهي. ڪاش اهو وحدتِ فڪر، جيڪو نوجوانن ۽ اديبن قائم رکيو اهو سياستدانن جي ورثي ۾ به اچي ها.

سائين، اها حيرت جي ڳالهه آهي ته گذريل ڏهن سالن ۾ انساني قدرن جو نه صرف ڪرڻ ۽ منهدم ٿيڻ مگر انهن جي بگاڙڻ ڪي همتايو ۽ نوازيو ٿو وڃي. اسان جو معاشرو عياشي، خود غرضي، لالچ، هٻچ، ۽ لٽ مار ۾ ورتل آهي.شڪار، دعوتون، بنگلا ۽ نمائشي زندگي معاشرتي غير ذميداري هڪ غلام ذليل ۽ هڪ بيغيرت معاشري جي نشاني آهي. جڏهن حلم، علم ۽ فهم نه رهندو ته معاشري جي تقويت ۾ اميد رکڻ عبث آهي.

سائين، سنڌ کي دعوتن، پٽن ۽ رسمن رسوا ڪيو آهي. شاديون ته نهيو مگر هاڻي عقيقن، طهرن، مڱڻيون ۽ خبر ناهي ڇا ڇا جانورن ۽ ڪڪڙن جي ويڙهن تي خرچ ٿي رهيو آهي. ڇا هنن مخمور ۽ بد دماغ جانورن کي ادب تي، ادارن تي، تعليم تي، فلاح عام تي خرچ ڪرڻ تي بخار اچي ٿو. هيڏي عياشي، فضول خرچي ۽ نمائش اسان جي معاشري کي ذليل ۽ مريض ڪيو آهي. چوڌاري نظر ڦيرائجي ٿي ته قدرن کي پائمال ٿيندو ڏسجي ٿو. ملڪ ۽ معاشري ۾ بديانتي قصدا بي چيني پيدا ڪئي وڃي ٿي ته حڪومت ڪرڻ آسان ٿئي، ماڻهو ڊپ ۾ هجن، سوچن گهٽ مگر هن روئي، حربي يا نسخي ائين لڳي ٿو ته هاڻ

Gul Hayat Institute

اچي ڪم ڪرڻ ڇڏي ڏنو آهي. چاليهن سالن جي استادين ۽ مڪارين هاڻي انين لڳي ٿو ته ماڻهن جون اکيون کوليون آهن. عوام انهن چالبازين کي سمجهڻ لڳو آهي ۽ سنڌ جو غريب عوام هن سڄي تماشي کان بيزار آهي. ڇا ڪاڻ ته سندن سنڀال نه ٿي لهي وڃي. هو پاڻ لاءِ طريقا اختيار ڪري رهيو آهي ۽ رستا ڳولي رهيو آهي. سياستدانن جي ليٽن پيٽن کي سمجهي ويو آهي ۽ نفرت سان ڏسي ٿو. سنڌي ادب ۽ شاعري جي رجحان ۽ انهن سان رغبت سنڌي معاشري کي ۽ سنڌي عوام کي هڪ نئين جان بخشي آهي.

سائين منهنجا آءٌ شاعر نه آهيان ته شاعر ٿيڻ جي طاقت ۽ صلاحيت رکان ٿو. شعر تي لڏندو ۽ جهومندو ضرور آهيان. سنڌ جي وحدت وجود ۽ غيرت ۾ شاعرن جو وڏو حصو آهي. جيتوڻيڪ آءٌ سائين پنّائي کي عام فهم ۾ شاعر نٿو تسليم ڪريان. شاهه جو شعر قرآني ڪلام آهي جو آلاپ ۽ سوز سان پڙهي سگهجي ٿو. سنڌي شعر هڪ ٻي طرح ٻين زبانن جي شعر کان مختلف آهي. طرح، رديف ۽ ڪافيو به ڇڳو ڪم مگر سنڌي شعر ۾ ٻيو ذهن ۽ فڪر آهي. سنڌي شعر ۾ مردانگي آهي ۽ رواداري آهي. سنڌي شعر نفاست ۽ نزاڪت ۽ نخري جو ايتريقدر شڪار نه آهي. انهيءَ ۾ زمين جو ذڪر ۽ دليري ۽جانبازي آهن. سنڌي شاعر جا پير هميشه زمين تي آهن. اڏامي ٿو ته فقط سنڌ لاءِ جيڪو شاه جو طريقو آهي. سنڌي شاعر اسانجي معاشري ۽ اميدن جو ترجمان آهي. سنڌي شعر رنگيني جو نه آهي. حيدرآباد دکن جي دربار، چانڊني چوڪ جي محفلن، لکنو جي چوڪ ۽ امين آباد جي اثر کان بچيل آهي. سنڌي شعر سنڌي نثر سان منسلڪ آهي. خدا جو شڪر آهي جو سنڌي شاعر اردو شاعر جي وضع قطع ۽ منافقي کان بچيل آهي.

سائين منهنجا اجهو هي ذڪر ڪندي هڪ ڳالهه ياد آئي آهي. ڇا آءٌ پڇي سگهان ٿو ته اردو هن ملڪ ۾ مهاجر ٿي رهندي. جيڪڏهين اسان جي قومي زبان کي پاڪستان ۾ مهاجر رکڻو آهي ته پوءِ ويل ۾ ڦاٿاسين. پاڪستان کي مهاجر اردو مان جان ڇڏائڻي پوندي ۽ ان ڪانسواءِ ٻيو ڪوبه طريقو نه آهي. مهاجر اردو پاڪستان لاءِ عذاب ٿيندي ۽ ان کي جيئرو نه ڇڏيندي. اردو اڃا به جمنا ۽ گومتي جو شڪار آهي. جئين مولانا مظهر ندوي. خلد الله جهله، نيم درون، نيم برون. آءٌ هن مضمون کي ڊگهو نه ڪندس مگر پاڪستان جي اديبن ۽ حڪومت کي عرض ڪندس ته هن مسئلي تي سوچين ڇا اردو مهاجر ٿي اسانجي خدمت ڪري سگهندي ۽ اسان کي ڪم اچي سگهندي. آءٌ پڇي سگهان ٿو ته گذريل چاليهن سالن ۾ اردو ڊولپمينٽ بورڊ جيڪا موجوده مقتدره آهي، انجمن ترقي اردو ۽ ٻين ادارن سواءِ پئسن وڃائڻ وقت وڃائڻ ۾ مخصوص ماڻهن کي ٿلهو متارو ڪرڻ جي، اردوءَ

Gul Hayat Institute

ڪي پاڪستان جي قومي ۽ زميني زبان بنائڻ ۾ ڇا ڪردار ادا ڪيو آهي. اردو ڊڪشنري ڏانهن نظر ڪريو ڇا اها پاڪستان جي ڊڪشنري آهي ۽ پاڪستان لاءِ موزون ٿي سگهي ٿي. ڇا اردو ڊڪشنري ڪنهن طرح سان به پاڪستاني معاشري لاءِ مددگار ثابت ٿي سگهي ٿي، ڇو اردو ڪي پاڪستان کان ٻاهر جي زبان رکڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي. حيران آهيون هنن ادارن جي ۽ انهن جي سرڪردن جي نظريئي تي. ڇا اهي ماڻهو جنڪي پاڪستاني زبانن واسطي ڪو قدر ڪونهي، جيڪي پاڪستان جي ماڻهن جي ثقافت ڪي، هڪ عجيب بي ڍنگي ۽ واهيات نموني سان ڏسن ٿا ۽ پيش ڪن ٿا ڇا اهي پاڪستان جي معاشري ۽ زبان جي ڪهڙي خدمت ڪري سگهندا. اردو جو ڪم منافقن ۽لالچين جي حوالي ڪيو ويو آهي. ڪيترا ادارا ۽ شخصيتون جيڪي اردو جي نالي ۾ هر قسم جي بيهودگي ۾ لڳل آهن اهي اگر بند ڪجن ۽ ڪڍي ڇڏجن ته شايد پاڪستان جي زبان ٿي وڃي.

سائين پاڪستان جي چاليهن سالن جي پيچ ڊوڙ کانپوءِ اردو پاڪستاني زبان جي درجي ڪي نه پهتي آهي. اردو پاڪستاني قوميت جي رستي ۾ هڪ رڪاوٽ آهي. اسين خواب ۾ آهيون. ڊوڙون ضرور پيا مگر بينا اتي جو اتي آهيون. سائين منهنجا. هن غريب قوم تي رحم ڪريو اجا ڪيس ڪيترا ذهني، فڪري، لساني ۽ فوجي عذاب ڏيندا. پاڪستان ۾ ڪيترا غدر جا ادارا آهن جنڪي اسين بند ڪريون ته شايد هي ملڪ ذهني فڪري ۽ لساني طرح فطرتي ٿئي ۽ هن زمين سان وابسته ٿئي مگر هي اسانجا سڄڻ فيصلو ۽ تهيو ڪري وينا آهن. ته انڪي نه صحت مند ۽ نه جيئرو ڇڏيندا.

عزيزو! ٻن ڳالهين ڪي نظر ۾ رکندي هڪ ته آءُ پيشورانه طرح غريب ماستر آهيان ۽ زندگي جا پنجيتاليه سال خوش قسمتيءَ سان استادن، شاگردن، اديبن، شاعرن، ديني عالمن ۽ نوجوانن جي قرب ۽ محبت ۾ گذريا آهن، ۽ هاڻي شاهه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽيءَ جو سترنهن سالن کان صدر آهيان ۽ ڪجهه سنڌ متعلق پنهنجي حقير نموني سياسي سوچ ۽ فڪر رکان ٿو؟ مون پاڻ لاءِ هن ڪانفرنس جي موقعي تي آءُ سمجهان ٿو. هن وقت جي لحاظ کان هڪ موزون مضمون چونڊيو آهي، ”سنڌ جي ادبي ۽ فڪري ۽ عوامي وحدت ۽ سياسي ۽ معاشرتي انتشار. اها منهنجي خوش نصيبي آهي جو سائين مخدوم صاحب، ماستري کانسواءِ ٻين سڀني خصوصيتن جو بهترين مرڪب ۽ امتزاج آهي. اهڙيون شخصيتون ڪٿان ملن جن جي ملڪ، ان جي عوام، ادب ۽ شعر سان گهري دلچسپي هجي. انهن خصوصيتن سان گڏ پاڻ پنهنجي فقرا جا مرشد آهن. آءُ فقط مخدوم صاحب ڪي عرض

ڪندس ته هائي ٻيباڪ ٿي پنهنجي فرض ادائي مڪمل طور پوري ڪن.

سائين، پاڪستان ۾ حاڪميت، قسمت، يا سازش جي پيدائش رهي آهي. چاليهن سالن جي تجربي اسان کي ڇا بدقسمت قوم بنايو آهي. زار جي زماني ۾ چوندا هئا ته روس ۾ حڪومت جي بدلائڻ لاءِ فقط ٻه بوتلون ووڊڪا جون ۽ ٿورو گهٽو پئسي جو هئڻ ڪافي هو. اسان وٽ بوتلن جو نالو وٺڻ گناهه آهي مگر اسان جا حاڪم سرشار آهن. بوتل اسان جي ملڪ مان گم نه ٿي آهي، باقي بندوق هٿ ۾ هجي ته انقلاب آسان آهي. اسان وٽ انسانن جي زندگي ۽ انهن جي حياتيءَ سان راند کي انقلاب سڏيو ويندو آهي. ڇا انقلاب تمسخر آهي. اسان پنهنجي معاشري جون پاڙون هٿن سان اکيڙي رهيا آهيون. آهي ڪا انهن کي پرواهه ۽ اون.

بابر به عيش ڪوه ڪه عالم دوباره نيست.

خدا رحم ڪري اسان جي نسلن تي. مارشل لا جي ڪري اسان جو معاشرو هڪ عجيب قسم جي فالج ۽ بدحواسي جو شڪار آهي. هن بيماريءَ کان نجات حاصل ڪرڻ ڪو ننڍڙو ۽ آسان ڪم نه آهي.

مارشل لا اسان جي معاشري ۾ ۽ خاص طرح اسان جي وڏيرن ۾ بداخلاقي، بددماغي، بي حيائي ۽ بدحواسيءَ جو اضافو ڪيو. مارشل لا وڏيرن کي سنڌ جو ناخلف اولاد ڪري نمودار ڪيو. حڪومت جي انداز ڪنل خانن کي نچڻ ۽ نمائش ۾ مزو ڏنو وڏيرڪي دنيا ۾ زندگيءَ ۾ دماغي توازن ڪڍي ڇڏيو. مصلحت هر فعل، ۽ فڪر ۾ تاري ٿي وئي، زندگي جي ضرورتن کان غير واقفيت اهميت حاصل ڪئي. عياشي اول درجو حاصل ڪيو. ٻاهرين شان ۽ رعب رکڻ ۾ وڏيرا غلطان رهيا. مگر اندر ۾ جاهل، کوکلا، ڪم همت ۽ وِڪو مال ٿي ويا. نمائشي شان ۾ گهر جو ڏيوالو ڪڍيائون. ملڪ ۽ قوم کي ذلالت نصيب ڪيائون. اولاد جي مستقبل جو فڪر مون مشڪل ڪنهن وڏيري ۾ ڏٺو. اولاد کي تباهه ڪرڻ جون ۽ خراب ڪرڻ جون سڀ قوتون وڏيري وٽ موجود رهيون ۽ اسان بدقسمتي سان لازمي سنڌ جي سياسي ۽ معاشرتي انتشار کي ڏسي رهيا آهيون. ڇا هئن انسانن جي عمل، فعل، ڪردار ۽ سوچ کي اسين پنهنجي مستقبل جي سنوارڻ جو رستو يا وسيلو سمجهي سگهنداسين. اسان جي وڏيري ۽ سرڪاري ملازم اڳيان علم فهم ۽ دانش ائين ئي آهن جيئن جانورن اڳيان هيرا جواهر.

سائين وڏيرن جي ڇا مقدر سياسي ۽ معاشرتي زندگي آهي. هر هڪ هڪ ٻئي جو دشمن. سڀ هڪ ٻئي جي گلا ۽ غيبت ۾ رڌل. سليقي واري گفتگو جو فقدان، احمقانه ڪم

ڪڍهن بہ شان ۽ شد ۽ مد سان بد زباني جو شڪار سائين, مارشل لا اسان جي سڄي سياسي ۽ معاشرتي زندگي انساني قدرن جي بي حسي, انساني درندگي ۾ مبتلا ڪري ڇڏي آهي. ڇا مارشل لا ۾ نفسياتي ۽ خواهشاتي بداخلاقي چوٽ چاڙهي ڇڏيون آهن. وڏيرڪي دعوتن ۽ شڪارن ۾ زيان تي رهي آهي. شڪار جانورن جو هجي يا انسانن جو هجي, حاڪمن جي خوشنودي حاصل ڪندو. مگر مڪار بہ وڏو اٿو پنهنجو حساب ڪنهن بئنڪ مان, ڪنهن ڪارخاني مان, ڪنهن ڊل جي چوريءَ مان ضرور حاصل ڪندو. سائين, جهالت, غرور, مڪاري ۽ عياشي جو پراڻو تعلق رهيو آهي ۽ گهري دوستي رهي آهي. ڇا هن ۾ ڪا سنڌ ڪي نجات ملندس. تشريش ضرور ٿئي ٿي ڊپ ضرور وٺيو وڃي.

سائين, ملڪ, قوم ۽ عوام جي فڪر ۾ بلند همت ۽ محنت وڏو درجو رکن ٿيون. سياسي پارٽيون ۽ تنظيمون هڪ ننڍڙي مخصوص دائري ۾ ۽ محدود مقصد سان ڪم ڪن ٿيون ۽ انهن جي رڪنيت محدود آهي مگر ملڪ ۽ قوم ۽ فڪر ۽ عوام وسيع نظريا آهن. ڪا بہ سياسي پارٽي يا ڪابہ تنظيم ملڪ کان وڏي, مٿي, اول, افضل يا وسيع نہ آهي. ملڪ اول ۽ وڏو آهي. سياسي پارٽي يا ٻي ڪا تنظيم گهٽ ۽ هيٺ آهن. سياسي پارٽيون يا معاشرتي ادبي تنظيمون ڪنهن غرض ۽ مقصد لاءِ هونديون آهن. ڪن جو وجود هڪ روايتي, قانوني يا اخلاقي نظرئي هيٺ قائم ٿيندو آهي. سياست ڪي ملڪ ۽ قوم تي ترجيح نہ آهي. سياسي پارٽين لاءِ ضروري آهي تہ قوم ملڪ ۽ عوام جي مفهوم ۽ دائري ۾ ڪم ڪن گانڌي چوندو هو تہ هندوستان ڪانگريس کان وڏو ۽ اول افضل آهي. امريڪا جي باني پنهنجي آزادي جي اعلان ۾ ملڪ ۽ قوم ڪي نظر ۾ رکيو ۽ امريڪا لاءِ فڪري حدون تعين ڪيون. فريڊرڪ اعظم, بسمارڪ, ڪانٽ ۽ نيشئي جرمنيءَ ڪي جاگرافيائي ۽ فڪري وجود تعين ڪري ڏنو. ميان مائو صاحب چين ڪي عوامي ۽ فطري وحدت نصيب ڪئي. انگلنڊ جي راڻي ايلزبيٿ ۽ شيڪسپيئر ۽ بعد ۾ ٻين اديبن ۽ مفڪرن انگلنڊ ڪي ملڪ ۽ قوم جو تصور ڏنو. سائين ادب عوام ملڪ ۽ سياست جو گهرو لاڳاپو آهي. اسان وٽ عوام ادب ۽ شعر ۽ فڪر جي وحدت هوندي سياسي انتشار تي تعجب ڪائيندو آهيان. غصو بہ ايندو آتم ۽ انجي تدارڪ جي ڪوشش ۾ بہ رڌل آهيان. خدا جي فضل سان منهنجيون پاڙون هن زمين سان آهن. ڀهراڙي ۾ سنڌ جي روايتن ۽ تاريخ ۾ آهن. مونکي تعليم ۽ تربيت سنڌ ۾ ۽ ٻاهر نصيب ٿي. مونکي سنڌ جو احساس منهنجي ماءُ جي کير ۽ پيءُ جي پيار ڏنو. فڪر مطالعي ۽ تحرير سان دلچسپي سڄي زندگي جي سبق ۽ تجربي نصيب ڪئي. ماستري ڇڏي جڏهن استيفعا ڏنم تہ اهو تهيو ڪيم تہ آزاد رهندس ۽ سنڌ

Gul Hayat Institute

جي پنهنجي نماڻي نموني زبان ۽ قلم سان خدمت ڪندس، لکندس ۽ پڙهندس ۽ ڪنهن جي نوڪري نه ڪندس. خدا جو شڪر ڪيم جو حاڪمن جي نوڪري کان آزادي ملي. منهنجي نظر هن وقت فقط خدا جي بندگي ۽ رضامنديءَ ۾ آهي: الله تبارڪ ڪجهه وسائل نصيب ڪيا هئا جن محتاجي کان بچايو هو ۽ بهترين تعليم ۽ تربيت نصيب ڪئي هئي ۽ سنڌ جي عظيم ترين بزرگن جي سائي ۾ رهي ڪجهه حاصل ڪيم. دنيا ڏٺم ۽ دنيا جي اول درجي جي مفڪرن، اديبن، مورخن ۽ رهبرن سان ملڻ ٿيو. الله تعاليٰ لالچ ۽ هوس کان بچائي رکيو. محنت ۽ جفاڪشي جو ترهو هميشه ساڻ رهيو. ڪيڏانهن هٿ ڊگهارڻ کان بچائي رکيو. الله سائين وڏي نعمت نصيب ڪئي، دعا آهي ته الله تبارڪ سندس اهو فضل آخري گهڙين تائين برقرار رکي نصيب ڪري.

عزيزو! آءٌ اسانجي سياستدانن کي عرض ڪندس ته اوهين عقل ڪل نه آهيو نه عالمِ ڪمال آهيو. توهان جي سياست ۾ سنڌ ملڪ سنڌي قوم ۽ سنڌي عوام جو فڪر نظريئي جي وحدت ضروري آهي. نه ته اوهين ظالم آهيو، ٺڳ آهيو ۽ چور آهيو. سنڌي سياستدانن کي شاعر جي سنڌ ۽ سنڌي قوم ۽ عوام وارو اديبن ۽ شاعرن جو نظريو تسليم ۽ قبول ڪرڻو پوندو نه ته گمراهي نصيب اٿوَ ۽ هٿوراڙيون ڏيندؤ ۽ گمراه رهندؤ ۽ پنهنجي طاقت ۽ پنهنجو وقت وڃائيندؤ قوم ملڪ ۽ عوام کي مصيبت ۾ وجهندؤ. شل اسان جي سياستدان ۽ سياسي پارٽين کي الله سائين عقل ۽فهم، دل ۽ دانش نصيب ڪري جيڪا اديبن ۽ شاعرن کين سنڌ ۽ سنڌي قوم ۽ سنڌي عوام متعلق ورثي ۾ ڏني آهي. آئون سنڌ ۾ سڀني سياسي پارٽين کي وري عرض ڪندس ته گانڌي وارو نظريو رکو جو ڪانگريس جو ٻن آنن وارو ميمبر به نه هو ۽ بلند آواز ۾ چوندو هو ته هندمتان ۽ هندستان جا ماڻهو ۽ انجو عوام ڪانگريس کان وڏا، اول ۽ افضل آهن. هندستان جي مقابلي ۾ ڪانگريس هڪ سياسي پارٽي ڪجهه به نه آهي. سياست ڪنهن مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ آله ۽ ذريعو آهي. سائين آءٌ به چوندس ته سنڌ جون سياسي پارٽيون سنڌ، سنڌي قوم ۽ سنڌي عوام اڳيان حقير آهن ۽ نه انهن کي فضيلت حاصل آهي. جيسين نظرياتي طرح عملي طرح سنڌ سنڌي قوم ۽ سنڌي عوام کي اهو بلند درجو نصيب نه ٿيو آهي تيسين سڀ سياست منافقانه ۽ دغا بازي جي آهي ۽ سڀ اعلان ڪوڙ آهن. سياستدان جڏهن اديب، شاعر ۽ استاد ۽ عالم جي دل رکندا ۽ وحدت فڪر رکندا تڏهن اسان کي اميد ٿيندي ۽ سنڌ کي ڪاميابي نصيب ٿيندي. سائين معاف ڪجو ڪڪر کي ڪڙو هنيو اٿم مگر اسان جي سياستدانن جي سنڌ متعلق فڪري ۽ ادبي ڪمزوري ايڏي آهي جو خدا ڪري هنن گرزن هڻڻ ڪانپوءِ ڪجهه سوچين احساس ٿين

يا غيرت اچين. جيئن ته جيڪي حالات افسرده ڪن ۽ مايوس ڪن ٿا.

سائين أ: اسان جي معاشري ۾ هڪ پني گروهه جو ذڪر ڪندس جيڪو تعليم يافته آهي، جنهن سنڌ جي ناليءَ ۾ گهڻو ڪجهه ڪيو آهي مگر اڄ اهي ٿورا نظر اچي ٿا. اهو منو ۽ اڌ جيترو آهي. غنودگي، بي حسي ۽ لاابالي ۾ مبتلا آهي. علم، تعليم، فن ۽ صلاحيتن جي هوندي به پيئن جو ڪاڄ آهي. جهم خاني ۽ ڪلبن جو چمڙو يا بي همتي جو شڪار آهي. اهي سنڌي آفيسر جي رٽائر ٿيو آهي جن جي مشغولي رڳو دعوتن کائڻ ۽ ڏيڻ ۾ رهي رهي آهي يا ٽيليويزن ڏسڻ ۾ گم آهن. اجايون ۽ پرايون ڳالهيون ۾ منهمڪ آهن. گلا ۽ غيبت ۾ مبتلا آهن. وقت ۽ مصروفيت جو ڪو قدر نه اٿن. اهي وتندا دوست افسرن ۽ پرائن زبردستن جي درن تي ڦرندا ۽ چاهيون پيئندا ۽ وقت وڃائيندا. جيئن آفيسن جي بديهه سنڌن نڪ کي نٿي پهچي تيئن حيران آهن جن آفيمچي آهن. اسان جا رٽائر سرڪاري آفيسر رڳو پنڪلن، گهر جي سجاوٽن، موٽرن ۽ دعوتن جي فڪر ۽ هر قسم جي نمائش ۾ رذل سنڌن جا رحم جي حالت آهي. مونکي هڪ مثال ٿو ياد اچي. أ: ۽ منهنجو دوست ڊاڪٽر جهانگير خان لاهور کان نڪري گجرات پهتاسون ۽ گجرات ڪاليج ڏسندي نواب اصغر علي خان جا رات جو مهمان ٿياسون. محفل ۾ رات جو هڪ افسر اچي ويٺو جنهن حڪومت پاڪستان جي سيڪريٽري جي عهدي تان رٽائر ڪيو هو. دوران گفتگو نواب صاحب هن بزرگ کان پنهنجي هاڻي جي مصروفيت جو پڇيو جنهن جو هن ميان صاحب هڪ عجيب گول مول جواب ڏنو ۽ نواب صاحب مرڪي چيو ته گويا توهان موت جو انتظار ڪري رهيا آهيو جو ضرور ايندو. زندگي جو مقصد آهي ته ڪجهه ڪريو.

سائين أ: اسان جي رٽائر ٿيل ملازمن کي عرض ڪندس ته جا هاڻي زندگي در در پنڪن. هتي هتي چانهه پيئڻ، جهم خانن جي ڪنڊن ڪڙڇن ۾ ڪرسين جي پراڻي نشي ۾ ۽ موت جي انتظار ۾ گذرندي جا اهي پشاڪون ۽ لپازون. علم فن ۽ مهارت جون ڳالهيون جيڪي آفس جي ڪرسين م ويهي ڪندا هئا ڪيڏانهن ويون ۽ هاڻي جا ٿيو. أ: سنڌ جي افسر چاهي ڪرسي ۾ هجي يا ڪرسي کي ڇڏي جيڪو هجي، سڀني کي عرض ڪندس ته پنهنجي جوڙاڻي نظر ڪريو ۽ پنهنجي عزيزن ۽ دوستن تي نظر ڪريو. هنن جي مصروفيتن ۽ پنهنجي لاابالي تي سوچيو. توهان پاڻ کي هن جسمي ۽ روحاني قوت ضايع ٿيڻ جي ڪيفيت ۾ وڌو آهي. منهنجي سوال تي منهنجي هڪ شاگرد افسر مونکي جواب ڏنو ته سائين قبر ۾ يا روزآخر تي اتون خدا جي اڳو پيش ٿي عرض ڪندس ته اي پروردگار مون پنهنجي حياتيءَ ۾ هڪ لک فائيل نيڪال ڪيا. خدا جي واسطي توهان هن سنڌي

Gul Hayat Institute

معاشري جي نالي ۾ ڪڳل ڪاڏا، عزت حاصل ڪئي، علم ۽ خوش نصيبي ڏٺي. هاڻي چو هن ذهني، جسمي ۽ روحاني مرض ۾ مبتلا آهيو. ڪو معاشرتي ڪم ڪو لکڻ جو ڪم، ڪنهن اداري سان وابستگي، ڇا توهان لاءِ فقط بنگلي ۽ فرنيچر.- موٽر ۽ ڪلب جي بندگي وچي رهي آهي. ڪيڏانهن وئي توهان جي تعليم، فني مهارت، توهان جون سنڌ سان محبت جون ڳالهيون ۽ قصا. هاڻي تہ توهين معاشري لاءِ عذاب ۽ ان تي عتاب آهيو. کهڙي نشتر لڳي. ڇا توهان جي ڪڏن ڪمن توهان مان ذهن، فڪر، علم، همت ۽ احساس سيڪڻي ڇڏيا، ڇا توهان جي هٿن لکڻ ڇڏي ڏنو آهي. توهان جي ذهن خير جي ڪم ڪي وساري ڇڏيو آهي. اسان جا سنڌي آفيسر ڪرسين م يا رٽائر ڪرڻ وارا پنهنجي فعل ۽ احساس ۾ اسان لاءِ خواري آهن.

سائين چڱو آهي تہ آئون هن طويل ڪوڪ کي ختم ڪريان. واڪا ڪرڻ ڪم اسانجو من ٻوڙا ۽ نادار ٻڌن. سائين هيءَ اسان جي چاليهن سالن جي انتشار جي تاريخ آهي سنڌ جي عالمن، اديبن، شاعرن، سياستدانن ۽ نوجوانن ۾ ۱۹۴۷ع کان اڳي هڪ وحدتِ فڪر ۽ عمل هئي جيڪا اسين ۱۹۴۷ع جي غلاميءَ کانپوءِ وڃائي ويٺا آهيون الله خير ڪري ۽ رحم ڪري سائين مونکي يقين آهي تہ سنڌ جو مستقبل سنڌ جي عوام ، سنڌ جي اديب ۽ سنڌ جي سياستدان جي وحدت فڪر ۽ عمل ۾ آهي. اسان جي سنڌ جي سياست تہ پاڳل خانو بنجي وئي آهي. ڊاڪٽر جانسن چوندو هو تہ ڇا پاڳل بہ يڪمشت ٿي سگهن ٿا. اسان جي هنن سياستدانن کي واڙي گدو بندر پهچائجي تہ بهتر ٿيندو.

Gul Hayat Institute

غلام رباني آگرو

يادگيريون

قبله سائين مخدوم صاحب
لائق صد احترام، سائين غلام مصطفيٰ شاه صاحب
معزز خواتين وحضرات

سنڌ کي درويشن جو ديس ڪوٺيو ويو آهي. ڊي.ڊي. ڪوسمبيءَ جي تحقيق موجب طلوع اسلام کان اڳ، سنڌي معاشري جي اتحاد ۽ ايڪي جو سبب "قوت" نه پر "مذهب" هو. موهن جي دڙي واري تهذيب جا رهاڪو لامذهب نه پر سخت مذهبي ماڻهو هئا.

طلوع اسلام کانپوءِ سنڌ جيڪي عالم ۽ محقق پيدا ڪيا، تن سنڌ جو نالو اسلامي دنيا ۾ ايڏو ته روشن ڪيو، جو مولانا جلال الدين روميءَ جهڙي باڪمال شاعر اهل سنڌ کي خراج عقيدت پيش ڪندي فرمايو ته

هنديان را اصطلاح هند مدح
سنديان را اصطلاح سنده مدح

لاهور جي اداره ثقافت اسلاميه تازو هڪ ڪتاب ڏهن جلدن ۾ شايع ڪرايو جنهن جو نالو آهي فقهائي هند ڪتاب ۾ سڄي هندستان جي ممتاز فقيهن جو تذڪرو آهي.جن ۾ هڪ سو کان وڌيڪ فقيه تاجي پيڻي سنڌي آهن ۽ سندن تحريرن ۽ تصنيفن سڄيءَ اسلامي دنيا کي متاثر ڪيو آهي.

سنڌ ابومعشر سنڌيءَ جهڙا پنهنجي وقت جا امام پيدا ڪيا. جنهن جو علمي مرتبو ايڏو ته بلند هئو، جو جڏهن وفات ڪيائين ته خود خليفي هارون رشيد سندس جنازي نماز پڙهائي.

سڄيءَ اسلامي دنيا ۾ گذريل چوڏهن سو ورهين ۾ ٽي ماڻهو پيدا ٿيا جن سيرت نبويءَ

Gul Hayat Institute

جا بنيادي ماخذ لکيا. انهن ۾ ابن اسحاق دنيا جو پهريون پهريون سيرت نگار هو, جنهن جي تصنيف ۾ ترميم ۽ اضافو ڪري بعد ۾ ابن هشام سيرت نبويءَ جو پهريون پهريون مستند ڪتاب لکيو. سيرت جو دنيا ۾ ٻيو اهم ڪتاب طبقات ابن سعيد جي نالي سان مشهور ٿيو.جنهن جي مصنف ابن سعد جو استاد واقدي هو ۽ اهو واقدي خود ابومعشر۳ سنڌيءَ جو شاگرد هئو ۽ حضور جي سيرت يا مغازيءَ جا پهريان پهريان سبق به سنڌ جي هن عالم کان ورتا هئائين.

جيئن سنڌ کي ئي اهو شرف نصيب آهي ته هتي جي هڪ عالم قرآن مجيد جو پهريون پهريون ترجمو ڪيو, تيئن دنيا ۾ حضور جي خطن جو پهريون پهريون مجموعو حڪايت النبي جي نالي سان ابوجعفر ديبليءَ مرتب ڪيو, جو دمشق جي ظاهريه ڪتبخاني ۾ موجود آهي.

اوهان ٻڌي چڪا آهيو ته برصغير ۾ قرآن ڪريم جي پهرئين پهرئين فارسي ترجمي جو اعزاز به قدرت سنڌ کي نصيب ڪيو. سيدنا حضرت مخدوم نوح جي انهيءَ ترجمي جي طباعت ۽ اشاعت جو ڪم, ايڏو ته محنت طلب هو جو ان کي مڪمل ٿيڻ ۾ ويه ورهيه لڳي ويا. قدرت منهنجي هٿان مڪمل ڪرايو. مون کي بجا طور ان سعادت تي تا عمر فخر رهندو. مخدوم طالب المولىٰ سائين ان سلسلي ۾ مون کي جيڪو محبت ڀريو خط لکيو اهو مون وٽ محفوظ آهي.

جيئن اوهان سڀ ڄاڻو ٿا ته, مخدوم نوح عليه رحمته پنهنجيءَ جاءِ تي سنڌي زبان جو هڪ بلند پايي شاعر به هو. درحقيقت سنڌ جي تصوف جي مکيه مرڪزن جا مڙيئي مورث اعليٰ پنهنجيءَ پنهنجيءَ جاءِ تي عظيم ديني رهنما هئڻ سان گڏ وڏي پايي جا انشا پرداز, عالم, اديب ۽ بعض اوقات شاعر پڻ هئا. افسوس آهي ته اڄ انهن مرڪزن مان گهڻن تڻن ۾ واري پيئي وري. دين سان گڏ علم ۽ ادب به موڪلائي ويو, بلڪ اهي ڳالهيون ئي ختم ٿي ويون , جن جي ڪري انهن خاندانن جي ملڪان ملڪ مشهوري ٿي هئي. انهي صورت حال ۾ اها اسان سيني جي خوش نصيبي آهي ته مخدوم نوح جي متبرڪ خاندان ۾ اڄ به علم جي شمع روشن آهي. ۽ اها سعادت فقط سروري درگاه جي سجاده نشين مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ سائين تائين محدود ڪانهي, پر سندس پٽ ۽ سندس پوٽا, سنڌ سان محبت ۽ علم و ادب سان آشنائيءَ ڪري ممتاز آهن. مخدوم صاحب جي پوٽي جميل الزمان جا به شعر جا ڪتاب مون کي اسلام آباد ۾ تحفي طور پهتا آهن.

طالب المولىٰ سائين جي ته خير شناخت ئي اها آهي ته هو اديب ۽ شاعر ۽ علم و ادب جو

سرپرست آهي. مون کي گذريل چوٽيهن ورهين کان سندس نيازمنديءَ جو شرف حاصل آهي. منهنجي سائين پهرين پهرين ملاقات غالبا سن ١٩٥٤ع ۾ ٿي هئي. ان وقت پاڻ ڦوهه جوانيءَ ۾ هئا ۽ مان گهٽ ئي هتي موجود دوستن جي شاهدي واري چئي سگهان ٿو ته پاڻ گلاب جي گل وانگر حسين هئا. اها پهرين پهرين ملاقات به هڪ ادبي مجلس ۾ ٿي هئي. جا سندن عامل ڪالونيءَ واري رهائش گاهه تي منعقد ٿي هئي. ٽيهن چوٽيهن ورهين جي انهيءَ عرصي دوران پاڻ جيڪي ادبي خدمتون سرانجام ڏنيون اٿائون. بزم طالب المولىٰ سميت، جن ادبي انجمنن جي سرپرستي ڪئي اٿائون. جن ادبي رسالن جي اشاعت ۾ هٿ ونڊايو اٿئون، جن ادبي ادارن جي صدارت فرمائي اٿئون، جيڪي ڪتاب لکيا اٿائون، اوهان انهن کان بخوبي واقف آهيو.

پر جا ڳالهه مان اوهان جي خدمت ۾ عرض ڪرڻ گهران ٿو سا هيءَ آهي ته گهڻا ئي شاعر ۽ اديب، ادب جي ميدان جا مڃيل شهسوار هوندي به شعور ۽ فرض ادائي جي خيال کان خالي هوندا آهن. سندن ڪلام ۽ ڪتاب پلاسٽڪ يا ڪاغذ جي گلن وانگر سرهاڻ ۽ تازگيءَ کان محروم هوندا آهن. چون ٿا ڪنهن مجلس ۾ سوال اٿيو ته ادب جو دروازو ڪيڏو وڏو آهي؟ ڪنهن چيو ته ايڏو وڏو آهي جيترو زمين کان آسمان تائين مفاصلو. ڪنهن ڪيئن چيو ته ڪنهن ڪيئن چيو. ان مجلس ۾ ڪيترا باڪمال بزرگ به موجود هو، ان سڀني کي سمجهايو ته ادب جو دروازو ايڏو ته ننڍو آهي، جو جڏهن اوهان ان مان اندر داخل ٿيندا ته اوهان کي ڪنڌ نمائي نياز ۽ نوڙت سان اندر پير رکڻو پوندو. مان سمجهان ٿو ته اهو مقولو طالب المولىٰ سائين جي شخصيت تي سورهن آنا صادق آهي. حقيقت اها آهي ته اهو مجسمه اخلاق آهي. اڳوڻن بزرگن جي ڪمال جون ڳالهيون ڪتابن ۾ پڙهندا آهيون ته ڪين پنهنجي پاڻ تي ايڏو ته ضابطو هوندو هو، جو ڪڏهن ڪاوڙ ئي ڪانه ايندي هئي. ويهين صديءَ ۾ ان حقيقت جو مشاهدو ڪرڻو هجي ته طالب المولىٰ سائين سان ڪچهري ڪجي. گذريل چوٽيهن ورهين ۾ مون سواءِ هڪ دفعي جي ڪين ڪڏهن به ڪاوڙ ۾ ڪونه ڏٺو. هونئن مون سندن مزاج جا ڪيئي روپ ڏٺا آهن پر ڪين ڪڏهن به ڪاوڙ ۾ ڪونه ڏٺو اٿم. ڪائنن ڪيئي ڏاهپ جا نڪتا ٻڌا اٿم. هڪ دفعي مون کي چيائون ته رباني ٽڪجي ٿو ماڻهو جو خيال. جسم جوٽڪ ڪا ڳالهه نه آهي.

سنڌ جي عظيم فرزند علامه آءِ.آءِ.قاضي سان ڪين ذاتي محبت هئي. جڏهن علامه صاحب وفات ڪئي ته ستت مون کي مخدوم صاحب سان گڏ لاهور وڃڻو پيو. هوائي جهاز ۾ اسان جون ڪرسيون گڏوگڏ هيون. پاڻ ڪنهن خيال ۾ هئا. اوچتو علامه صاحب جو ذڪر

Gul Hayat Institute

ڪري مونکي چيائون ته هي فارسي بيت خبر نه آهي ته ڪنهن جو آهي پر ڪيڏو نه با معنيٰ آهي ته عزم جي راهه ايڏي ته هموار آهي، جو جنهن ان تي پير رکيو تنهن وري ڪنڌ ورائي پوئتي نه نهاريو.

هڪ دفعي پاڻ ڪنهن ذاتي معاملي تي بيحد رنجيده هئا. مان ان تفصيل ۾ نٿو وڃان. مان وٽن ويٺو هوس. پاڻ ڏک ۾ ورتا پيا هئا. نوڪر اچي اطلاع ڏنو ته سائين مختيار ڪارصاحب آيو آهي. چئي ٿو ته سائينجن اڄ ملاقات جو ٽائيم ڏنو هو. ڪنڌ مٿي ڪٽي چيائون ته ابا چئوس ته اڄ ته اسين پنهنجو پاڻ سان به ملاقات ڪونه ٿا ڪريون.

مان اهڙا بيشمار مثال اوهان کي ٻڌائي سگهان ٿو جي ان ڳالهه جي شاهدي ڏيندا ته هي اديب ۽ شاعر جو اوهان جي وچ ۾ ويٺو آهي، سو ڪيڏو نه وڏو اهل دل انسان آهي. ۽ منهنجي خيال موجب مخدوم صاحب جي عظمت جي مکيه نشاني اهائي آهي ته هو قافيه پيمائي ڪندڙ ۽ لفظن جي ٺاهه ٺوهه ڪري شعر لکندڙ شاعر نه پر هڪ وڏو اهل دل انسان آهي. ۽ اها ڳالهه منهنجي خيال موجب کيس قدرت ورثي ۾ ڏني آهي.

سائين جي.ايم سيد مون سان هڪ ڀيري ڳالهه ڪئي ته سندن والد بزرگوار مخدوم غلام محمد سائين جي محمد فقير ڪٺياڻ سان گهڻي محبت هوندي هئي. مخدوم صاحب جن ته خير سنڌ جا مڃيل اهل طريقت پير هئا پر محمد فقير جي رندي ۽ سرمستيءَ جو اهو حال هو جو جڏهن مخدوم صاحب سان ملڻ ايندو هو تڏهن هالن جي وچ بازار مان نچندو، ڳائيندو، وڄائيندو ايندو هو.

هڪ ڀيري اهڙي ئي دلبرانه انداز ۾ آيو. مخدوم صاحب جن هڪ وڏي ڪمري ۾ ڪنڌ وٺيو ويٺا هئا، جنهن ۾ فقط هڪ وڏو غاليچو وڇايل هو. محمد فقير ٻيءَ ڪنڊ ۾ وڃي ويٺو. ڪو اڌ منو پهر گذري ويو. ٻنهي ڄڻن مان ڪنهن هڪ اکر به ڪونه ڳالهايو. پوءِ محمد فقير سڪ سان موڪلائي ويو. سائين جي.ايم.سيد چيو ته مون جڏهن اها ڳالهه ٻڌي تڏهن ڏاڍي حيرت لڳم ۽ سنڌ جي ڪنهن ڏاهي سان اها ڳالهه ڪيم. ڪلي چيائين ته شاهه صاحب الله وارن جون الله وارن سان ڪچهريون ائين ئي ٿينديون آهن.

هفتو به اڳ طالب المولیٰ سائين هوا بدلائڻ لاءِ ڪوهه مريءَ ۽ راولپنڊي آيا. درحقيقت گذريل سال مون به ڪين اهڙو مشورو ڏنو هو جو سندن صحت جي ناسازيءَ جون خبرون ٻڌندو رهندو هوس. سندن عقيدتمند رئيس محمد عثمان چانيهو به ساڻن گڏ هو. مون مريءَ ڪين فون ڪئي ته سياڻي موڪل اٿم مان اچان ٿو. پاڻ فرمايائون ته تون نه اچ اسان پاڻ پنڊيءَ اچون ٿا. هت مينهن ۽ جهڙ ڪڪ ڪيو آهي.اسان لاءِ ڪنهن هوٽل ۾ رزرويشن ڪرائي

چڏ. پاڻ آيا. مون سندن سٺر سفر ۽ دعوتن جا ڪي پروگرام رٿيا. مون کي حيرت لڳي جڏهن ڏٺم ته مون سان ۽ پنهنجي فرزند رفيق الزمان سان هيڏي هوڏي هلڻ جي هانو هانو ڪندا رهيا پر هوٽل جي جنهن ڪمري ۾ هيڪر داخل ٿيا، ته ان مان وري تڏهن ٻاهر پير ڪنيائون جڏهن ڪين ڪراچيءَ لاءِ ايئرپورٽ تي وڃڻو پيو. مون سندن طبيعت جو عجب رنگ ڏٺو. جو دلاويز هو پر پنهنجي جاءِ تي تشويشناڪ به هو. اوهان سيني سائڻ محبت ڪندڙ هت موجود آهيو. اوهان جي محبت جي تقاضا اها آهي ته مخدوم صاحب جي اڪيلائي جو علاج ڪيو. اڪيلائي ان ڪري چوان ٿو جو پنڊيءَ ۾ ڪچهريءَ دوران هيڪر مون سان اهڙو اظهار ڪيائون هونئن نه ته اهو ڪير نٿو ڄاڻي هو نو لکي گوڏڙيءَ جو سردار آهي ۽ سنڌ جا هزارين انسان سندس هٿن چمڻ کي پنهنجي وڏي ۾ وڏي سعادت سمجهن ٿا.

اسان سڀ سنڌ جي ڪلچر ۽ ثقافت جو ذڪر ڪندا آهيون ته سنڌ جي پنهنجي هڪ خاص انوکي ۽ انفرادي ثقافت آهي، جنهن ۾ موتئي جي مهڪ آهي. مان سمجهان ٿو ته سنڌ ۾ انهيءَ ثقافت جا نشانبر جيڪي هن زماني ۾ وڃي بچيا آهن تن ۾ مخدوم صاحب جو نالو سر فهرست آهي. مون کي شدت سان احساس آهي ته مخدوم صاحب گوشه تنهائي انڪري اختيار ڪيو آهي جو ڪيس ڪنهن طرح اهو احساس آهي ته سنڌ جا اهل دل انسان به پٿر جا صنم آهن، جيڪي ڪيس وساري ويٺا آهن. خدا ڪري جو شال ائين نه هجي.

جيستائين سنڌ سان سندس محبت جي سلسلي جو تعلق آهي ته مان هڪ شعر پڙهڻ گهران ٿو جو سندس تازي ڇپيل ڪتاب "بي پير اکيون" ۾ گذريل رات پڙهيو اٿم. فرمائين ٿا.

جنهن ۾ پيڻائي آهي پلاروـــ هاڪ انهي جي هلي هلي
اک اجائي جيڪو ڪٽندو، ڇڏيو انهيءَ کي پلي پلي
روز ازل کان آهيم لاتو، ڳٽن پيريءَ کي ڳلي ڳلي
طالب المولىٰ سنڌڙي پرچيان، ڪير ٿئي جو جهلي جهلي

ٻيا به ٿي شعر به ڏاڍا وڻيا. ڪالهه اسلام آباد مان جهاز جي فلائيٽ ليٽ ٿي ويئي هئي. مان وقت جو فائدو وٺي سندن شعر پڙهندو آيس اوهان به لطف اندوز ٿيو. فرمائين ٿا.

عمر عاجزن سان نه ڪر مال مستيون
هلي ڪين سگهنديون اهي هوڏ هستيون.

هنيم ککر ۾ ڪڙو
ڏينهو ڏاهپ جا ويا اڏامي

Gul Hayat Institute

ڪنهن جي آهيان عشق الستيءَ ۾
ڪنهن جي هاڪ حسن جي هستيءَ ۾
ڪنهن جي پيتل اک جي مستيءَ ۾
ڪنهن آهو چشم جو تير آهيان

گل جي خوشبو ٻنڙي گهڙيون
تون نه سدا هيڪار

تنهنجو وات گلاب
طعنا، تنڪا، مهڻا، مٺايون.

Gul Hayat Institute

مهتاب اڪبر راشدي

وقت جو آواز

مخدوم طالب المولیٰ صاحب،
لائق صد احترام سائين غلام مصطفيٰ شاهه صاحب،
منهنجا پيارا ڀاءُ غلام رباني،
محترم بروهي صاحب
۽ ويٺل خواتين و حضرات.

سڀني کان پهرين ته مان معافي چاهيندس ته مان مقالو تيار ڪري ڪونه آئي آهيان. پر هن ميڙ ۾ منهنجون ڪجهه تاثرات ڪجهه گذارشون آهن جيڪي مان توهانجي اڳيان رکڻ چاهيندس. پهرين ته مان ان ڳالهه جي معافي چاهيندس جو مخدوم صاحب جن ڪانپوءِ، سائين غلام مصطفيٰ شاهه صاحب جن جي تمام مفصل ۽ واضح تقرير کان پوءِ منهنجو ڳالهائڻ بي معنيٰ آهي ڇو ته پاڻ جهڙي نموني سان سنڌي علم وادب جي روايتن جو ذڪر ڪيائون سنڌ جي اديبن جي ڪردار جو ذڪر ڪيائون. سياستدانن جو به ذڪر ڪيائون سنڌي ادب کي ورثي ۾ مليل جو ذڪر ڪيائون ان ڪانپوءِ ڪجهه به چوڻ صرف انهن جي چيل ڳالهين کي ورجائڻ ٿي ٿو سگهي. پر ان ۾ ڪو اضافو مان نٿي ڀانيان ته ٿي سگهندو. بهرحال جيئن ته هي موقعو به آهي ۽ توهان جهڙا باشعور ٻڌندڙ به موجود آهن ته مان ڪجهه گذارشون ته ضرور عرض رکنديس. جيستائين ادب جي تعريف ۽ تشريح جو تعلق آهي مان ائين چونديس جيئن انسان جي جسم ۾ خون جي گردش جياپي جو ڪارڻ ٿي

Gul Hayat Institute

ٿئي. اهڙي طرح ڪنهن به زبان جي بقا لاءِ ادب ساڳيو ئي ڪردار ادا ٿو ڪري. جهڙي طرح خون جي رواني ۾ ڪنهن به گندگي يا ڪثافت جو ڪردار نٿو ٿي سگهي. ساڳي طرح سان ادب ۾ به ڪا رڪاوٽ زبان کي هٿي نٿي ڏئي سگهي جيستائين تعلق آهي اسان جي ادب جو ته سنڌ اها خوش نصيب سر زمين آهي جنهن تي هميشه انهن صوفين بزرگن ۽ ولين جي ڇپر ڇانو رهي آهي. جن پنهنجي فيض جو سلسلو ئي ادب سان ئي شروع ڪيو. سندن ڪلام، سندن بيان جيڪو اڄ اسانجي علم جو هڪ وڏو خزانو آهي. جنهن جي فيض کان اسان فيضياب ٿي رهيا آهيون. جن جي ذڪر کانسواءِ اسان جي علم ادب جي تاريخ نٿي مڪمل ٿي سگهي. اهو خزانو اسان سان گڏ آهي. چاهي سچل سرمست هجي شاه سائين هجي. اسان انجي جادو کان سحر کان آزاد نٿا ٿي سگهون. ۽ نه ئي ٿيڻ چاهينداسين. صديون گذري ويون آهن اجا تائين اسان انهن جي ڪلام کي سمجهڻ جي ڪوشش ۾ آهيون. اهي فڪر ۽ علم و ادب جا موتي آهن جن جي بنياد تي اڄ اسان وٽ وڏا وڏا عالم ۽ محقق پيدا ٿيا آهن. ان دعويٰ سان ته هو انهن جي فڪر کي سمجهي چڪا آهن. ۽ ٻين کي سمجهائڻ جي ڪوشش پيا ڪن پر محسوس ائين ٿو ٿئي ته انهن جي فڪر ۽ فلسفي کي جيڪو شعر ۽ ادب جي صورت ۾ اسان وٽ موجود آهي هن مهل تائين ڪو به سمجهي سگهيو آهي ۽ نه وري ڪنهن کي انهي مفهوم ۽ معنيٰ سان سمجهائي سگهيا آهن. انهن لاءِ وري به صديون کپن ۽ ان لاءِ شايد وري ڪنهن سچل يا شاه لطيف جي ضرورت پيش اچي. جيڪو انهيءَ فڪر ۽ فلسفي کي اڳتي هلائي.

اسان جي زمين وري به خوش قسمت آهي ته وقتا فوقتا وقفي وقفي سان اهڙيون شخصيتون بهرحال اسان جي سامهون اچن ٿيون جيڪي جيئن ڪنهن هار منجهه موتي هڪ هڪ ڪري پوئجي تيئن ان سڄي سلسلي کي روان دوان رکيو پيا اچن. ڳالهه جيستائين موجوده زماني جي آهي ۽ ذڪر جيستائين اديبن ۽ ادب جي ڪردار جو آهي. مان ائين ٿي چوان ته سنڌي زبان ۾ وڏي همه گيري، وسعت ۽ گهرائي آهي. اها ڳالهه محض انهيءَ ڪري نٿي چوان ته اها منهنجي زبان آهي. پنهنجي زبان سڀني کي وڻندي آهي. ۽ مٺڙي به لڳندي آهي پر جيڪڏهن ان کي دنيا جي معيار تي پرکجي ته توهان کي هيءَ زبان هر طرح سان انهن سڀني پيمانن تي ۽ معيارن تي پوري لهندي محسوس ٿيندي. جيڪي ڪنهن به زبان کي زنده رکڻ لاءِ مقرر ڪري سگهن ٿا.

جيئن مخدوم صاحب جن فرمايو ته اسانجي زبان ۾ ايتري گهرائي آهي، ايتري وسعت آهي جو چاهي دنيا جون ڪيتريون به زبانون يا ان جا اکر ان ۾ شامل ٿين ته انهن کي پاڻ ۾ جذب

ڪري سان گڏ وڏ هو پنهنجي انفراديت به برقرار رکيو آئي آهي. اها هن زبان جي ورثي جي وڏي خصوصيت آهي. زبان ۾ جيستائين ادب جي ترويج يا واڌاري جو سوال آهي. مان سمجهان ٿي ته ۱۹۴۷ع کان ان ۾ ڪافي واڌارو آيو آهي. ۾ جيستائين لکڻ جو تعلق آهي ادب کي سرڙهن جو تعلق آهي ته هڪ مسلسل سلسلو آهي. جو ته شاه لطيف به جڏهن ڪلام چيو ته پهرين سندس ڪلام ماڻهن جي دلين ۾ گهر ڪري ويو ۽ پوءِ زبانن تي آيو. ٿنهن کان پوءِ قلمبند ٿيو. اهو علم ۽ ادب فنا نه ٿيو جاري رهيو. ۽ محفوظ رهيو. پر جڏهن اسان هن لکيل ادب جي ڳالهه ٿا ڪريون جيڪا ڪتابن جي ذريعي اسان تائين پهچي ٿو ته جيئن مان اڳ چئي آيس ته ۱۹۴۷ع کان پوءِ ان ۾ گهڻو واڌارو آيو آهي اسان جو پويون نسل هلندڙ نسل ۽ هن کانپوءِ ايندڙ نسل ان ۾ اڃا به اضافو آڻيندو. ان جا سبب ڪيترائي آهن.

سائين غلام مصطفيٰ شاه پنهنجي تمام انتهائي فڪر انگيز تقرير ۾ الاهي نقطن جي وضاحت ڪئي آهي. انهن سڀني ڏاڍاين جو ذڪر ڪيو اٿئون جيڪي مختلف نمونن سان اسان تي نازل ٿينديون رهنديون آهن. اهي ڏاڍايون ظاهر آهي ته سياست جي رستي تي هلڻ سان درپيش اينديون آهن. ڪڏهن نعري بازي جي آڙ ۾ ڪڏهن ملڪ لاهڻ جي نالي ۾ ڪڏهن ملڪ ڊاهڻ جي نالي ۾ ڪڏهن اسلام جي نالي ۾ ڪڏهين زبان جي نالي ۾ ڪڏهن قوم جي نالي ۾. ڪڏهن صوبن جي نالي ۾ اهي مختلف قسم جون عقيتون بهرحال اسان تي نازل ٿينديون رهيون آهن. ان سڄي سلسلي ۾ جيڪڏهين اسان ڏسون ته اسان جي اديب جو ڪردار انتهائي مثبت رهيو آهي. سائين غلام مصطفيٰ شاه فرمايو آهي ته اسان جو اديب ڪم از ڪم ايتري وڏي پيماني تي جنهن نموني سان ٻين حصن ۾ يا ٻين علائقن جو اديب وڪاميو آهي. هن اديب بهرحال پنهنجي فرضن کي محسوس ڪيو آهي.

جڏهن ضرورت پيش آئي آهي. ان لکيو آهي پوءِ چاهي جيلن ۾ رهي لکي. هٿن ۾ هٿڪڙيون هوندي هن تڏهن لکيو ٿي. جڏهن چاهي ان تي زيادتيون ٿيون بکئي پيٽ رهيو آهي تڏهن به لکيو اٿس. هن جو اهوئي لکڻ شاهڪارن ۾ شامل ٿيو آهي. ۽ اڄ سندن اهي تخليقون اسان جي ادب جو قيمتي ۽ انتهائي اهم سرمايو سمجهيون وڃن ٿيون ڪيڏي مهل مان سوچيندي آهيان ته ڇا سٺي ادب جي تخليق لاءِ ضروري آهي ته آزمائش مان گذرجي.

تڪليفن مان گذرجي. اهي ئي سڀ عذاب سهجي، جن جو زخم جڏهن محسوس ٿئي ته ان کانپوءِ ئي توهان حقيقت احوال تائين پهچي سگهو ٿا. شايد اسان جي زبان به انهن سڀني تازيانن مان جڏهن لنگهي آئي، پنهنجو پاڻ تي اهي ظلم سٺا اٿس تڏهن ئي هو ان ڀٽيءَ ۾ باه جي ڪوري ۾ پچي ڪندن مثل بنجي اسان جي سامهون آئي آهي. ۽ يقين ڄاڻو ته اسان

۾ اڄ بہ اها سگهہ آهي جو انهيءَ زبان ۾ اهڙو ادب تخليق ڪري سگهون. جيڪو نہ صرف انکي باقي رکي، بلڪ ايندڙ نسل بہ ان تي فخر ڪن. باقي منهنجون ڪجهہ گذارشات آهن، جيڪي اسان سڀني سان تعلق ٿيون رکن. جيستائين احساس جو تعلق آهي تقريرن ڪرڻ جو تعلق آهي، ٺهراءُ بحال ڪرڻ پاس ڪرڻ جو تعلق آهي ڪانفرنسز ڪرڻ جو تعلق آهي. ان ۾ اسان سڀ شينهن آهيون. ڪاڪمي ڪوتاهي نہ ٿي آهي مقالا پڙهنا هوندا منهنجي خيال ۾ ڪنهن بہ موقعي لاءِ اسان کي بيشمارمقالا پڙهندڙ ملي ويندا. تقريرون ڪرڻيون هونديون اسان تمام آرام سان تقريرون بہ ڪري ويندا سين. پر جڏهن انهن تقريرن ۽ مقالن تي عمل ڪرڻ جو موقعو ٿو اچي تہ ان ۾ اسان جو نئي پڙهيل ۽ اديب طبقو يا پڙهيل ڳڙهيل طبقو ان ۾ پوئتي رهجي ٿو وڃي. هيءُ مان هڪڙيءَ جو مثال نہ آهي بلڪ جيئن تہ ڊاڪٽر سليمان شيخ هتي ويٺا آهن جيڪي هن راهہ جا تمام پراڻا راهي آهن. اسان سڀنن کي انهن جو ٽورانٽو ٽيڻ گهرجي هن نموني انهن ڪنهن بہ پليٽ فارم تي ويهي سنڌ ۾ اسان جي نوجوانن ۾ سجاڳي آندي، شعور بيدار ڪيو. انهن کي خبر هوندي تہ انهن ڪيتريون التجائون ڪيون هونديون ڪيتريون ئي اپيلون ڪيون هونديون تہ مهرباني ڪري سنڌي پڙهو، سنڌي ڳالهايو، سنڌي ڪتاب وٺو سنڌي اخبارون وٺو پر اڄ بہ اسان جي ڪنهن بہ ڪتاب جي اشاعت هڪ هزار ڪاپين کان وڌيڪ ناهي ۽ ان ڪانپوءِ الميو اهو آهي تہ اهي هڪ هزار ڪاپيون بہ سالن کان پوءِ بہ وڪجيو نٿيون سگهن. ڇا اسان ۾ هڪ هزار بہ سنڌي پڙهيل ڳڙهيل ڪونهن؟ اهو هڪڙو وڏي ۾ وڏو سوال آهي. جيڪڏهن ڳالهہ اها آهي تہ ڪتاب مهانگا ٿا ڇپجن تہ جتي اسان هيترين قربانين جا ذڪر ٿا ڪريون اتي جيڪڏهين پنهنجي ليکي يا پنهنجي هڙ مان ٿوري قرباني اها بہ ڏيون. مهانگو ئي سهي ڪتاب تہ توهان جي ٻوليءَ جو آهي. اسان جو آهي. اسان نہ پڙهنداسين تہ ڪير پڙهندو؟ اها ڳالهہ مان انهيءَ ڪري بہ انهيءَ پليٽ فارم تي ڪرڻ ٿي چاهيان تہ مان جنهن اداري جي سربراهہ آهيان اتي انهن جي ٻين سيڪشن مان هڪڙو سيڪشن اشاعتي ادارو بہ آهي. پبليڪشن سيڪشن جتي اسان سنڌ جي تاريخ، تحقيق، علم وادب ۽ انجي مختلف موضوعات تي ڪتاب ڇپرايون ٿا. مونکي ذاتي طرح سان خبر آهي تہ ڪيترن تڪليفن سان، ڪيترن ڏکن سان ۽ ڏاڍهرن کانپوءِ اسان وٽ ايترا پئسا ٿين ٿا جو اسان انهن موضوعات تي ڪتاب ڇپرايون ۽ ان کان پوءِ وڏي تڪليف ان مهل ٿئي ٿي جڏهن ان ڪتاب جي وڪري جي لاءِ اسان کي هڪ هڪ کي منٿ ۽ ميڙ ڪرڻي ٿي پوي تہ مهرباني ڪريو هي اسانجا ڪتاب اوهان وٺو. اها صورتحال مان سمجهان ٿي اڄ اسانجي علم

و ادب جي همدردن لاءِ قابل غور هئڻ کپي ۽ مونکي خبر آهي تہ هتي اسان سڀ تمام دل جي خوشيءَ سان، گهرائيءَ سان، محبتن سان هتي اچون ٿا، ڇو تہ ڳالهہ اسان جي پنهنجي ٻوليءَ جي ٿئي ٿي پئي. ۽ اسان انکي ٻڌڻ جي لاءِ آتا آهيون.

پر هاڻي وقت اچي ويو آهي بلڪ ڪڏهن کان اچي ويو آهي تہ هاڻي ٻڌڻ کان علاوه ڪجهہ ڪيون بہ سهي ڪجهہ ڪرڻ جو وقت آهي . اسان جي شاگرد طبقي الاهي قربانيون ڏنيون آهن. مان بحيثيت استاد ڇو تہ مان پڙهايان بہ ٿي ۽ اهڙي حساس جاءِ تي ويٺي آهيان جنهن کي سنڌ يونيورسٽي چيو وڃي ٿو. جيڪا گهڻن الزامن جي زد ۾ آهي. ۽ جيترا عذاب هتي گذرن ٿا انهن مان، مان پاڻ بہ گذران ٿي ڇو تہ مان اتي جي استاد بہ آهيان ۽ مان جڏهن چوندي آهيان تہ اسانجي صوبي جي اسان جي ٻوليءَ جي تحفظ جي لاءِ اديب سان گڏوگڏ جيڪو ڪردار شاگرد ادا ڪري ٿو مان نٿي ڀانيان تہ ان جو ڪو صلو ڪين اسان ڏئي ٿا سگهون. اسان پنهنجي مصلحتن تحت، ڪيڏي مهل نوڪرين بچائڻ خاطر خاموش ٿي سگهون ٿا پر اسان جو شاگرد نٿو خاموش ٿئي. اهو ڇڻ اسان سيني جو آواز ٻڌجي ٻاهر ٿو نڪري. اسان دل ئي دل ۾ انهن کي دعائون ضرور ٿا ڪريون پر عملي طرح سان اسان انهن جي بہ مدد نٿا ڪري سگهون.

سو جناب والا مان صرف اهي گذارشات پيش ڪرڻ ٿي چاهيان جو توهان پاڻ هتي موجود آهيو. توهان جي رهنمائي اسان کي نصيب آهي. توهان جي نقش قدم تي اسان هليا آهيون. توهان جهڙا اڏول شخص هتي موجود آهن جيڪي اسان جي لاءِ همت ۽ جذبي جو ڪارڻ آهن. مونکي پڪ آهي تہ توهان جي موجودگي، توهان جي رهنمائي ۾ اسان ان کان وڏيڪ منزلون ماڻيندا سون ۽ مونکي پڪ آهي تہ الله ڪندؤ تہ اهڙو موقعو ايندو جو نئون نسل توهان کي مايوس يا شرمسار ٿيڻ جو موقعو فراهم نہ ڪندو. (مهرباني)

Gul Hayat Institute

علي احمد بروهي.

سنڌ جي سونهن ۽ سرهاڻ

ڪجهہ ڏينهن ٿيا ادي انور هالائي جو نينهن نياپو اچي سهڙيو. تہ ادبي ڪانفرنس جي موقعي تي ”ٻولي جي ارتقا“ موضوع تي مقالو لکان آئون عنوان ٻڌي ڏڪي ويس هڪ عام ادب جي مونکي ڇاڻ اڳيئي پوري ساري ٻيو وري علمي بحث ڇيڙيان ٻوليءَ جي ارتقا تي هتي تہ ڪو ڀهڳڻ ٻوليءَ جو ماهر ۽ محقق هجي جو ارتقا جي منزلن جي پچار ۽ اپٽار ڪري. مون مقالي لکڻ کان هٿ ٻڌي معافي ورتي. هونئن بہ مون لاءِ ڪو مقالولکڻ تہ شايد ايترو اوکو نہ بہ هجي. پر لکيل مقالو حاضر مجلس آڏو بيهي پڙهڻ هڪ نهايت ڪٺن ڪم آهي. جيڪڏهن ڪانجي علمي ادبي محفل هجي ۽ محفل ۾ سيئي اديب شاعر يا دانشور شريڪ هجن تہ پوءِ ٻي ڳالهہ آهي. پر جي محفل آهي عوامي قسم جي تہ پوءِ هڪ خشڪ موضوع متعلق ويهارو ورق بيهي پڙهڻ نہ فقط ٻڌندڙن کي ”بور“ ڪرڻو آهي. پر حاضر مجلس مٿان وڏو جبر ۽ ستم ڪرڻو آهي. پوءِ حاضرين ۽ ناظرين پيا اوٻاسيون ڏيندا ۽ ننڊون ڪندا. ۽ همراه وڃندو رهندو پوءِ ڪو ٻڌي نہ ٻڌي وٽ رينگٽ ڪي.

مون هالائي صاحب کي عرض ڪيو تہ سنڌ ۾ علم ادب جا ڪيئي ڏيئا پيا ٽمڪن ۽ جرڪن. ڇو نہ آئون ڪنهن ادبي مقالي پڙهڻ بجاءِ ڪنهن گلن ڦلن جي واڙي ۽ ڦلواڙيءَ

جو ذڪر ڪريان. يا ڪنهن اهڙي باغائيءَ ڪي خراج عقيدت پيش ڪريان. جنهن جي لڳاتار جاڪوڙ طفيل سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ سرهاڻ ۽ سڳنڌ جو واس ڦهلندو ٿو رهي. هالائي صاحب سڄاڻ اديب آهي ۽ قصي کي سمجهي ويو. فرمايائين ته جنهن جي ساراهه وليو ته پلي ڪيو به هوءَ گوءِ هو ميدان پر اوهانکي مخدوم صاحب جن جي هيءَ ادا پڌائي ٿو چڏيان ته سائينجن ذاتي تعريف کي پسند نه ڪندا آهن. هر هڪ سوچ پنهنجيَ ڏانوءَ جي آهي. هي ڪو هروڀرو ضروري ته نه آهي ته اسين مجاورن جيان فقط مائهن جي وٽي ۽ مٿي پڇاڙا پيا مرثيه يا قصيدا ڳايون ۽ باقي سندن زندگيءَ ۾ گلا جا گهانگها ٿي ڪيڻ ويڻ ۽ ڏنپ ڏيندا رهون؟

آئون نه گامو سچار آهيان نه وري ڪو سچ جي هوڪو ڏيڻ جو ٺيڪو ڪنيو اٿم. پر جتي به ڪو جوهر يا جوت جو جلوو پسيو اٿم ته اتي حق جو ڪلمون ضرور پئي پڙهيو اٿم. ٻيو نه ته گهٽ ۾ گهٽ الله لڳ ڳالهه ڪرڻ کهڙو ٿو روئي آهي.هرج آهي. ٻه ۽ ٻه چار چوڻ ڪو چاپلوسي ٿوروئي آهي. ڪو زمانو هيوجو سنڌ جي سرزمين تي عارفن ۽ درويشن جا آستان هئا. جن دين جي تبليغ ۽ خلق جي روحاني تربيت کي پنهنجي حياتيءَ جو مول مقصد بڻايو علم عرفان جون اهڙيون برک درگاهون ۽ خانقاهون هن ديس جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ قائم هيون پر پوءِ هن فاني دنيا جي اٿل پٿل ۾ هي لاهوتي لال هتان لاڏائو ڪري وڃي پنهنجي بنڙين ۾ آرامي ٿيا ۽ سندن پوئنرن وري درس تدريس جو ورثو ڇڏي دنيوي دڪانداري شروع ڪري ڏني. ۽ اهڙي وٽج وهنوارسان انهن عارفن ۽ عالمن جي نالي نشان ميسارڻ جي ڪئي جن پيٽ سان پٽر ٻڌي ۽ تن کي تسيا ڏيئي. گذريل سٺيڪو سالن کان آئون سنڌ جي اڪثر خانقاهن جو پانڌيئڙو پئي رهيو آهيان.ڪينگري (پير ڳوٺ) شريف, لنواري شريف ۽ پرچوند شريف درگاهن وارا خوني انقلاب منهنجي گنهگاراکين آڏو تي گذريا آهن هڪ صحافيءَ جي حيثيت ۾ مونکي گادي نشين جي ويجهڙائيءَ ۾ رهڻ جو شرف حاصل پئي رهيو آهي. گهٽي پاڳين آئون سندن سماجي ڪردار جو عيني شاهد پڻ ٿي رهيو آهيان. خاص طور سندن سياسي مصلحتن, ملاڪڙن سوديبازين ۽ هيرا ڦيرين جو. ڪنهن خيراتي اسڪول اسپتال يا يتيم خاني کي امداد هٿ ڏکيرڻ ته وڏي ڳالهه پر مونکي ياد ناهي ته مون ڪڏهن ڪنهن سنڌيءَ واري سجاده نشين کي ڪو سنڌي ڪتاب, رسالو يا اخبار خريد ڪندي يا پڙهندي ڏٺو تي سگهي ٿو ته هو روحاني فيض جي ورڪا ڪرڻ ۾ مصروف هجن مون سنڌ جي پيرن مرشدن کي ڏٺو ضرور آهي, پر پري کان. مون مخدوم ماصب جن کي پڻ ائين پئي ڏٺو آهي جيئن ماٿهو چنڊ کي اپرندي ڏسندا آهن.

Gul Hayat Institute

آئون نہ سنڀران تہ مون سندن ٻاڌو سواءِ ڪنهن علمي حوالہ يا ادبي ناتي جي ڪڏهن ٻڌو هجي. جيڪڏهن ڪنهن اخبار يا رسالي ۾ بہ سندن پيغام يا ڪلام پڙهيو اٿم تہ اهو بہ ڪنهن اسڪول يا ڪاليج جو سنگ بنياد رکندي. ڪنهن مشاعري جي صدارت ڪندي يا وري ڪنهن ادبي محفل يا بزم جو افتتاح ڪندي. سندن تقرير هجي يا تحرير, مقالو هجي يا شعروشاعري, ۾ موضوع هميشہ علم ادب اخلاق ۽ انسانيت هوندو. ٻي ڪا وائي وات هرگز نہ هوندي بلڪ بقول سچل سائين جي تہ

جو دم غافل سو دم ڪافر!

ڏٺو وڃي تہ اسان وارا روحاني رهنما گهڻو ڪري اڄ ڪلهہ پنهنجي وڏڙن واري شمع هدايت روشن ڪرڻ بجاءِ پاڻ خود انڌيرن ۾ گمراہ ٿي ويا آهن. شوق, شغل ۽ شڪار تہ ٺيا سندن ذاتي معاملا پر سندن ڏيک ڏيکاءُ رعب تاب پڻ ڏسڻ وٽان آهي. سندن وڏائي ۽ ارڏائي ڪا بيجا ۽ بي سبب تہ نہ آهي. بلڪ هڪ لازمي امر آهي. اسان عام رواجي ماڻهن ڪي ٺي جڏهن قضا سانگي پنج ست ماڻهو سلام ٿا ڪن تہ اسين آڪڙ ۾ آڪرا ٿي رامين ڪان ٻہ ٻہ هٿ مٿي اڏامڻ جي ٿا ڪيون. پر جن پيرن مرشدن جي هٿن چمڻ ۽ پيرن ڇهڻ لاءِ مريدن خادمن جا هشام ۽ هجوم هر ويلي حاضر هجن ۽ جن جي جهلڪ پسڻ لاءِ "ٻهچ پير دستگير" ۽ پيچ پاڳارا" جا نعرا بلند ٿيندا رهن تہ اهڙي صورتحال ۾ سندن ذهني ڪيفيت جي صحت جو حشر ڇا هوندو. نٿو سمجهان تہ سندن نگاہ ڪرم ڪڏهن ستين آسمان جي سطح کان هيٺ ڀرو هوندي جتي سندن چانئٺ چمڻ وارا اوسيتڙي پانڌيئڙي هوندا بہ اسان وٽ جڏهن هڪ سائيڪل سوار پيادي کي حقارت جي نظر سان ٿو ڏسي. ڇاڪاڻ تہ پاڻ کان ڏيڍ فوٽ مٿي گهمي تہ پوءِ جي سڳورا تازي گهوڙن جي سواري ۽ مهري اٺن جي ڪجاون جا هيراڪ آهن تن کي تہ عام راهگير ۽ وانهڙو لتاڙڻ جو دائمي اختيار حاصل هئڻ گهرجي مخلوق ۾ مقبوليت ۽ عوامي پنڀرائي هئڻ نہ فقط پاور آهي پر هڪ اهڙو ڪافر نشو آهي جنهن ۾ هوش حواص جو خطا ٿيڻ هڪ لازمي امر آهي. پر جيڪڏهن انهن مڙني اسبابن سان هشيارٻند هوندي بہ ڪو گادي نشين هميشہ هوش ۾ ٿو رهي ۽ خاڪ نشيني نياز نئڙت کي پنهنجو نسب العين ٿو بڻائي تہ پوءِ ڪيس سلام آهي مونکي بہ اهڙا منٺ جا ماڳ تڏهن ڏسڻ ۾ آيا جڏهن اتر ۽ اپي جون اوچايون پار ڪري لاڙ پيڙو ٿيم. لاڙ کان مراد آهي ٺي موڙ ۽ لاڙو تڏهن تہ سڀ نيون ۽ نديون سلاميءَ لاءِ اچيو مهراڻ ۾ پاڻ اوتين. عربيءَ واري سمنڊ جو معراج آهي ٺي هيٺائين تي تڏهن تہ ينائيءَ پلاري لاءِ چيو ٿو وڃي تہ لنواري جي لال سان ملاقات ڪانپوءِ اڪثر هي بيت جهونگاريندي ٿي رهيو تہ

"جن هيئانهون ڪنڌ آئون نہ جيئندي ان ريءِ"

آئون مخدوم صاحب جي موجودگي ۾ بلند بانگ، دهل سندن ڳڻ ڳائڻ کان هتر ڪندي فقط هن چوڻ تي ڪنايت ڪندس تہ سائين جن جيئن سهڻي نموني، پنهنجي مٺڙي ملڪ جي قديمي روايتن کي زنده رکندي سنڌ ۽ سنڌين جي جا ساک پت ۽ لڄ رکي آهي سا اسان سڀني سنڌين لاءِ باعث فخر آهي. اوهان پنهنجي ماٺيٽي ۽ سانتيڪي انداز ۾ سنڌ جي ڏتڙيل عوام جي جاني، مالي ۽ علمي خدمت پئي ڪئي آهي تنهن ڀلائيءَ جا ڀاڙا توهانکي پنهنجو رب ڏيندو— جو دلين جو مالڪ ۽ دانا بينا آهي. واليءَ دروينتي آهي تہ الله پاڪ اوهان کي عمر خضري عطا ڪري جيئن سنڌ جي سونهن ۽ سرهاڻ سدا قائم رهي. آمين.

ڳالهيون پرين سنديون وڏي وڻ ٽيون

ٻئي کي مون نہ چيون گوشي پرين نہ گڏيا.

Gul Hayat Institute

پروفيسر ڊاڪٽر نعيم نقوي

ادب ۾ نون تجربن جي اهميت

هڪ باشعور اديب پنهنجي تخليق کي منظر عام تائين پهچائڻ لاءِ مواد ۽ مقصد سان گڏوگڏ پنهنجي پڙهندڙ جي ذهني سطح ۽ رجحان تحت ٽيڪنيڪ ۾ تبديلي اختيار ڪري ٿو. جيئن هن کي پنهنجي محنت جو ڦل ملي زبان ۽ بيان جو نئون انداز اختيار ڪرڻ زياده مفيد ثابت ٿئي ٿو.جو هڪ اديب يا شاعر پنهنجن خيالن خوبين ۽ فڪر جي اوناهيءَ کي صحيح طور پيش ڪري سگهي. نون تجربن جي تلاش ۾ ڪو شان رهڻ معاشري جي نون مسئلن ۽ رجحان سان فڪري ۽ شعوري مطابقت جو نتيجو ٿيندو آهي.

ڪراچي جي نزديڪ فنڪار پنهنجي تجربن ۽ مشاهدن جي روشنيءَ ۾ فني شخصيت سازيءَ ۾ مصروف رهي ٿو. تنهن ڪري سندس سوچ مطابق فنڪار جو اظهار شعور تي مبني هوندو آهي. مطلب ته ڪروچي جو نظريو آهي ته فنڪار جو وجدان ئي سندس اظهار هوندو آهي. جيڪڏهن هن مسئلي تي غور ڪجي ته اسان جي آڏو اها حقيقت آهي ته احساس کان جذبات ۽ تخليقي عمل تائين پهچڻ لاءِ ڪنهن به فنڪار کي هڪ طويل فڪري ۽ عملي راهه طيءِ ڪرڻي پوي ٿي. مادي تجربي کانسواءِ جمالياتي تجربو فنڪار کي بصيرت بخشي ٿو. اسين ميجون ٿا ته جمالياتي تجربو مادي تجربي کانسواءِ ٿي نه ٿو سگهي. ڇاڪاڻ ته جمالياتي حس جو بنياد ۽ پس منظر جيڪو آهي سو مادو آهي. هن کي چٽي طرح هن وسيلي واضح ڪري سگهون ٿا ته ڪائنات جي طويل ساخت، ڪيفيت ۽

Gul Hayat Institute

حالت کي ترقي جي ڏاکڻ جو پهريون ڏاکو سمجهي اڳتي چڙهڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. ان کان بعد ٻيو ڏاکو احساس آهي. جو جمال جي لطيف احساس جي تاثر سان تمنّار آهي. هن طرح فنڪار اهڙي مقام تي پهچي ٿو جو مواد ۽ هيئيت جي تاثر کي پنهنجي تخليق جو روح سمجهندي هڪ بصيرت افروز پيغام ڏي ٿو. هر اديب کان ماحول جي اهائي تقاضا هوندي آهي ته هو لفظن کي اهڙي آهنگ ۽ اسلوب ۾ پيش ڪري جو هن دور جي پڙهندڙ کي ذهني خوشي سان گڏوگڏ مقصديت ۽ افاديت جو پيغام پڻ ملي. جيڪڏهن انهي ڳالهه کي مد نظر رکجي ۽ هر اديب اهڙي طرح پنهنجي تخليقي عمل ۾ ڪوشان رهي ته يقيني طور لفظن ۽ خيالن ۾ به اهو جداگانه اثر ڪنهن حد تائين باقي نه رهي. اها خصوصيت فنڪار جي عظمت جو دليل هوندو آهي جو هو مختلف حقيقتن کي پنهنجي نئي تجربي ۽ مخصوص انداز سان هڪ حقيقت قرار ڏيڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. جيڪڏهن فنڪارانا ذهن مخصوص تجربن کي علامت طور پيش ڪري ٿو. ته سندس تخليقي قوت ماحول کان ضرور متاثر ٿئي ٿي. ادب ۾ نوان تجربا انهي سلسلي تحت ڪيا ويندا آهن. وقت جي رفتار سان گڏوگڏ مسئلن جو مزاج به تبديل ٿيندو رهندو آهي. تنهن ڪري موجوده اديب زبان ۽ بيان جي پراڻي اصولن کي سختي سان اختيار ڪرڻ جي مقابلي ۾ پنهنجي تخليق ۽ پنهنجي فضا جي هنگامن ۽ تاريخي توڙي تهذيبي انتشار کي وڌيڪ اهميت ڏئي ٿو.سندس لاشعور فرد ۽ معاشري جي مسئلن سان مربوط هوندو آهي. جديد ادب ۾ ڪنهن به هڪ انداز جو يقين ڪرڻ غير صحت مند فڪر کي پنهنجو بنائڻ کان وڌيڪ اهميت نٿو رکي. اعليٰ ادب جي ترقي ۽ فروغ اديب ۽ ماحول جي تقاضائن جي ربط کان سواءِ ممڪن ڪونهي. زبان ۽ بيان جي خوبين, محاورن,تشبيهن اشتعارن ۽ بحروزن جي پرڪاري سبب فنڪار پنهنجي تخليق کي هڪ اعليٰ فني مقام عطا ڪري ٿو. مگر سندس ذهن ۾ اها ڳالهه ضرور هئڻ گهرجي ته جيڪڏهن حالات جي تقاضائن تحت هن جي اندر جي آواز جو اظهار نٿو ٿئي ته ڪيس لازم آهي ته مقصديت ۽ افاديت جي بقا خاطر ٽيڪنيڪ جي سخت اصولن ۾ ڪنهن حد تائين لچڪ پيدا ڪري. ته جيئن هن اعتدال سبب سندس تخليق عوام جي جذبن ۽ احساسن سان هم آهنگ ٿي سگهي ۽ پنهنجي رويه کي عوامي سهوليت ۽ ضرورت خاطر اعتدال پسندي سان ڪم آڻڻ گهرجي. عالمي ادب ۾ ڪيترائي نوان نوان تجربه ڪيا ويا آهن جيڪي پنهنجي افاديت سبب بيحد مقبول ۽ مشهور ٿي ويا . فرانس جي اديبن پنهنجي فن جي جهوني روايت کان بيزار ٿي هئيت جي نئين تجربي جي آجيان ڪئي آهي ۽ هڪ نئين صنف وجود ۾ آئي وسليبري جو نالو ڏنو. فرانس جي شاعريءَ ۾ وسليبري جو اهو ئي درجو

آهي جيڪو انگريزي ۾ فري ورس جو آهي.

يعني تہ مصنوعي آواز جو مدھم ۽ تيز ھئڻ فطري نثر کان قريب ٿئي ٿو. لفظن جو فطري استعمال ۽ داخلي ڪيفيت جو برملا اظھار آزاد نظم جو روح آهي. ڇاڪاڻ جو جذبي جي اندروني ڪيفيت لهجي تي غالب ٿئي ٿي تنھن ڪري آزاد نظم ۾ زبان ۽ بيان جي روايتي خوبين جي مقابلي ۾ سوتي خاصيتن سر جي اصولن جو جادو جڳايو ويندو آهي. نوان تجربا ھن سبب پسند ڪيا ويا تہ ھنن ۾ مشڪل پسندي کان بچڻ جو موقعو بہ ملي ٿو ۽ فطري پرڪيفيت لهجو ۽ سرن جي مبني احساس بہ آساني پيش ڪري سگھجي ٿو. مطلب تہ آزاد شاعري جي ساخت ڪنھن بہ صورت ۾ اسان جي سامھون اچي ٿي تہ ھن ۾ آواز ۽ لفظن جو فطري وھڪرو ملي ٿو آزاد نظم کان سواءِ ترائل، ھائيڪا ۽ ٽيڙو سنڌي شاعري ۾ نوان ڪامياب تجربہ آھن. امداد حسيني بحيثيت شاعر جي ڪيترائي نوان تجربا ڪيا آھن ھن دؤر ۾ ھو بحيثيت ھڪ جديد شاعر عوام ۾ گھڻو مقبول آهي. ھائيڪو ھن دؤر ۾ مشھور جاپاني شاعري جي سوتياتي فرق سبب ھائيڪو جو انداز مختلف آهي. جھڙي طرح اردو ھائيڪو جاپاني ھائيڪو کان مختلف آهي. عام طور تي سمجھيو يا لکيو ويندو آهي تہ ھائيڪا سنڌي 'ٻولي' ۾ مروج ٿيا ھئا. ليڪن اھا حقيقت ھن جي ابتڙ آهي ڇو جو اردو کان اڳ ۾ ھائيڪا سنڌي ٻولي' ۾ مروج ٿيا. مان وڌيڪ اھو بہ عرض ڪرڻ گھران ٿو تہ اردو کان سنڌي' ۾ چيل ھائيڪا فني اعتبار کان اصل جاپاني ھائيڪن جي معيار تي پورا نٿا پون. موجوده دؤر ۾ تنوير عباسي پنھنجي فڪر جي جولاني ۽ ڪلام جي رواني سبب ادب ۾ ھڪ نمايان حيثيت حاصل ڪئي آهي شيخ اياز سان گڏ سندس نالو موجود آهي شاعري جي اڳواڻ جي حيثيت سان چيل آهي سندس فڪر ۽ فن ۾ حياتي ساھ کڻندي نظر اچي ٿي. ھن ڌارين صنفن کي بہ تمام اثرائتي انداز ۾ پيش ڪيو آهي. ھن جيڪي بہ نوان تجربا ڪيا آھن سي پنھنجو مٽ پاڻ آھن اھڙي طرح نثر ۾ بہ ڪيترائي تجربا ڪيا ويا آھن. جيڪڏھن اسان داستانن تي غور ڪيو تہ اسين ڏسون ٿا تہ گھڻي عرصي تائين ھن جو رواج ھو ھن ڪانپوءِ ڊرامہ ۽ افسانہ مقبول ٿيا. سائنسي دؤر ۾ ماڻھن لاءِ ڪيترائي مسئلا آھن ۽ فرصت گھٽ آهي تنھن ڪري اديبن مختصر افسانہ لکڻ شروع ڪيا جنکي پڙھي ٿوري وقت ۾ مختلف مسئلن بابت گھڻي معلومات حاصل ٿئي ٿي ھائي افسانن کان سواءِ افسانچا بہ لکيا ويندا آھن جيڪي چئن کان ڏھن سٽن تائين ھوندا آھن.

ھي اھڙو نئون تجربو آهي جيڪو ھئيت جي اعتبار سان مختصر آهي. مضمون جي اعتبار سان جامع ۽ تاثر جي اعتبار سان وڌيڪ ڪارائتو ھوندو آهي. نئن تجربن جي سلسلي ۾ مان

Gul Hayat Institute

سفرنامن جو ذڪر ضروري سمجهان ٿو. اهي سفرناما هر اعتبار کان ادبي ۽ تاريخي دستاويز جي صورت ۾ اسان جي اڳيان آهن (الطاف شيخ خاص طرح سان هن سلسلي ۾ هن جو نالو آهي) سنڌي ادب ۾ نون تجربن کي ڏسي اسان چئي سگهون ٿا تہ ڪنهن بہ ٻي زبان کان اسان پوئتي نہ آهيون اسان جا اديب، شاعر افسانہ نگار پنهنجو حق ادا ڪري رهيا آهن. تحقيق نگارن جو تذڪرو پڻ ضروري آهي هنن گهڻي جاکوڙ ڪري سنڌي ادب کي شاهڪار بڻايو. مگر آخر ۾ سنڌي تنقيد نگاري تي تبصرو ڪندي بجا طور تي عرض ڪرڻ گهران ٿو تہ هن ڏس ۾ اسان کي ڪجهہ وڌيڪ محنت جي ضرورت آهي. اسانجا تنقيد نگار تنقيد جي نئين شعور کان گهڻ واقف آهن. تنهن ڪري تنقيد نگاري گهٽو ڪري تبصره نگاري تائين محدود آهي يا ذاتي تنقيد جي صورت ۾ اسانجي آڏو آهي.

شڪريہ

Gul Hayat Institute

مشاعري جا ميزبان

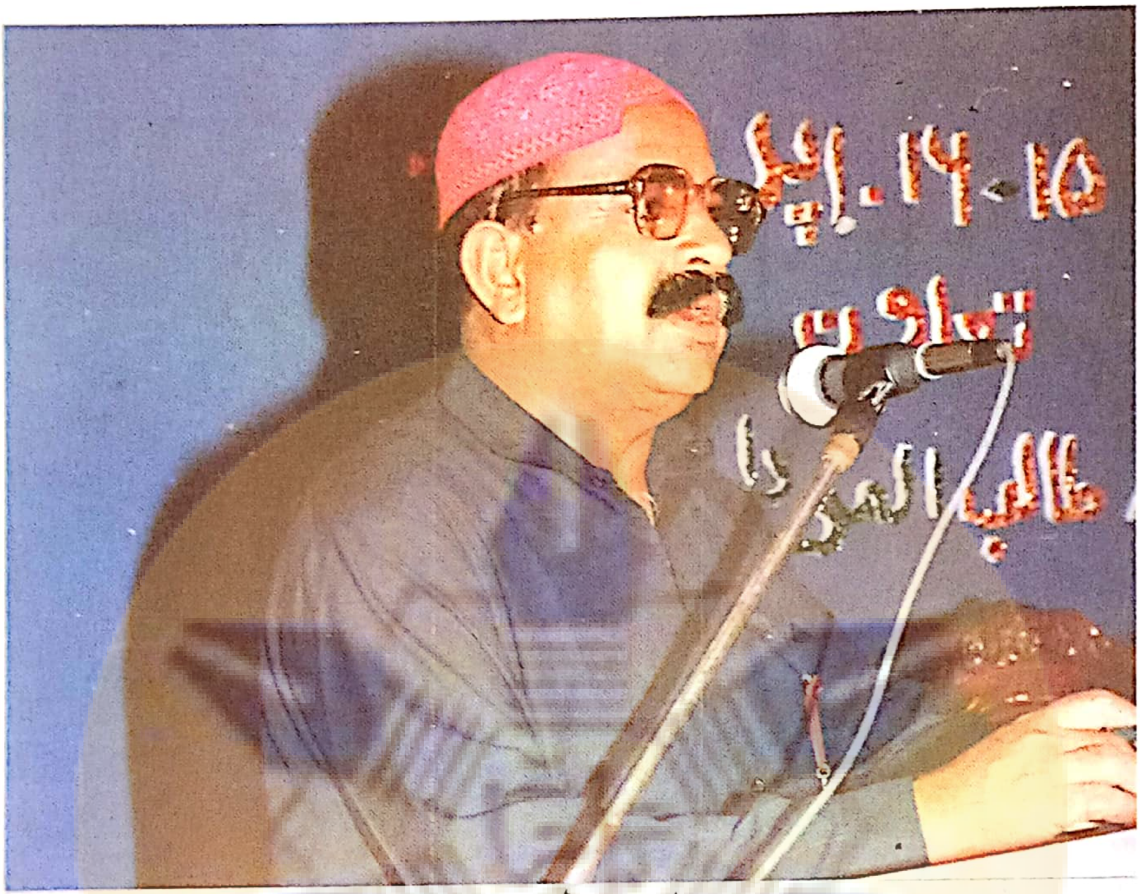

جناب ولي سروري

Gul Hayat Institute

محترمه سلطانه وقاصي

ڪنوينشن جي پڄاڻي تي شريڪ مندوبين:
قبلہ مخدوم طالب المولىٰ سان گڏ قبلہ مخدوم محمد امين فهيم
۽ مخدوم شفيق الزمان وائس چيئرمين بزم طالب المولىٰ سنڌ

٧٨٦

مشاعري جي محفل

تاريخ: ١٥- اپريل ١٩٨٨ع

وقت: رات ٩ بجي

مقام: شاه عبداللطيف ڀٽائي هال موسي لين لياري

صدارت:

ڊاڪٽر تنوير عباسي

مهمان خصوصي:

عاليجناب مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ صاحب

مشاعري جا ميزبان:

محترم ولي سروري صاحب ۽ محترمه سلطانه و قاصي صاحبه

Gul Hayat Institute

"قبلہ مخدوم طالب المولیٰ صاحب"

وقت نازڪا اچي ويو آهي
چا زماني کي ٿي ويو آهي.

ڪامراني ڪندو اهو حاصل
جيڪو غمي کي پي ويو آهي

جو وڙهيو سو شڪست کائي ٿو
سو جڙيو جو مڙي ويو آهي

دلربا آيو دل ٻهاري ويو
سو ڇيان پيو تہ ڪي ويو آهي

ساغر آب حيات مان مليو
ڪو مئل آيو جي ويو آهي

واعظ پير سن خدا جي پناهہ
جام منھنجو بہ پي ويو آهي

محتسب ڇڏ تون فرق بازيءَ ڪي
تنھنجو سڄئي لهي ويو آهي

او سي پاسي ڪو هوندو سنگ در
خود بخود سر جهڪي ويو آهي

طالب المولیٰ ڪا خبر بہ اٿئي
تنھنجي گهر هو پڄي ويو آهي

Gul Hayat Institute

احمد خان آصف

روز شب کي آهي جيئن صبح و مسا سان لھ وچڙ
زلف رک جانان کي تيئن ظلمت ضيا سان لھ وچڙ

باغ ۾ هر گل کي تي باد صبا سان لھ وچڙ
طالب المولي ا کي هالن ۾ سخا سان لھ وچڙ

عشق توڙي حسن فطرت کان ٻئي مجبور تيا
هن وفا سان هن کئي جورو جفا سان لھ وچڙ

عمر ساري تي رهائي کين قيد زلف کان
آهي بچپن کان ئي دل کي ان سرا سان لھ وچڙ

گهر خدا کان خير آصف خير تيندو حشر ۾
جو رکون تا خير سان خير الوري ا سان لھ وچڙ

خميسو خان

سنڌي ڌرتيءَ تي هر دم و سنڌائي تہ رهندا سون
سنڌي ٽوپي اجرک سان سونهندائي تہ رهندا سون

جيجل جي سنڌي ٻولي هت روز حشر تائين
ڳالهائڻ سان گڏ لکندا ۽ پڙهندائي تہ رهندا سون

مهراڻ ۽ کينجهر سان هي ديس لطيفي آ
اتحاد جي پيوند سان وڌندائي تہ رهندا سون

ڏيئي مات تہ جابر کي آزادي کري حاصل
هي گيت خميسا چئي نچندائي تہ رهندا سون.

Gul Hayat Institute

ڊاڪٽر تنوير عباسي صاحب

مون تہ گلاب لڳايا آهن پوپٽ پاڻهي آيا آهن

پيا سڀ ڪم اجايا آهن پيار جا سانگ سجايا آهن
تنهنجا ٽهڪ گلن جي صورت بسنت رت ورجايا آهن.

ڊاڪٽر پروفيسر نعيم تقوي صاحب

شاهہ ڀٽائي شاهہ ڀٽائي دل جو آواز
جنهن جا گيت نغما آهن هستيءَ جو دمساز
شعر سندس دل وارن لائي آهن آب حيات
ماڪيءَ کان وڌ ونڊڙ آهي جنهن جي مٺڙي لات

خاتم جانوري (پڻٽي)

عرب جي شاداب باغ جي هڪ بهار آهي رسول منهنجو
فضائي فردوسي دل ڪش و خشگوار آهي رسول منهنجو

اچي ٿي وحدت جي گلستان مان خلاصي خوشبو اسان ڏي خاصي
سراپا خوشبوءِ ئي آهي خوش بهار آهي رسول منهنجو.

Gul Hayat Institute

انور هالائي

مروت ناهي پنهنجن ۾ شناخت ناهي يارن ۾
اڃي ڪينو پيو ڪاهي ڪٿان ڪان قربدارن ۾

ٽٽي پيو يرو سو سارو لٽي آ ساک الفت جي
وفا جاوڻ ويا وڌجي جفائن جي سهارن ۾

ڏياج آهي نه ٻيجل ڪو نڪو گرنار ۾ وانگي
نڪو ماتم نڪو پڙڪو نه ڪو سورٺ سوگوارن ۾

جبل جو جور ساڳيو آ لکن جي لانڊ ساڳي آ
پڙاڏو اڄ به سسئي ءَ جو تو سڻجي ڪوهسارن ۾

اڃو ڪي مارئي زنجير ۾ جکڙيل تي ٻاڏائي
اهائي لوچ ساڳي آ مليرائن دراڙن ۾

اسانجا فعل متجي ويا وڏا سڏجون ٿا نالي جا
اڃا پي ڪجھ نه ڪجھ ڇڄجي رهي ساڃاھ ٻارن ۾

عجب انور گذاريسون حياتي خود فريبيءَ ۾
سدائين دوکو کاڌو سين اڃائي اعتبارن ۾.

سوز هالائي

جر جالمحا به گذري ويندا دل ڪي درد به وسري ويندا

هيل جي رم جهم جي رت آئي زخم سمورا پرجي ويندا
هيرون گهلنديون ڪيرون ملنديون ڏک جا دفتر دوپي ويندا
شهر وفا جي ديوارن تي نيهن جا نعرا لکجي ويندا
سوز فراق جا پل سمورا پنهنجي پاڻ ڪي پلجي ويندا

Gul Hayat Institute

ساجد سرشاري ڪراچي

شاخ مان گل ڪي نه هرگز ڇڻ اي سڄڻ
هي سڄو آهي تنهنجو چمن اي سڄڻ
نفرتن جا نه ڏبر لهڻ اي سڄڻ
ڦر بجون مشعلون شل ٻرن اي سڄڻ

هار سولي جو سي ٿا وجهن اي سڄڻ
جي ٿا منصور جيئن حق چون اي سڄڻ
ڳوٺ ڦابو دکيل رهزنن اي سڄڻ
ملڪ ڪي دف ڪيو رهبرن اي سڄڻ
اڪ ٻران لائي آ منهنجو وطن اي سڄڻ
جو تيسر ٻيٽُر ولي ٻدن اي سڄڻ

ويل اهڙو نا ڳمون ڏٺو ويٻڌو
ٻائرن ڪي ڪٺو ٻائرن اي سڄڻ
ٻيرتي ڏونڪو ساجد جو آهي غزل
وقت جون هڪلون ٻوڙا ٻڌن اي سڄڻ

محمد رمضان مسڪين سروري

ڪري دل ياد پئي هر وري گذريل زمانن کي
وساري ڪيئن سا ويچاري اوائل جي ايامن کي

ٻڌي هي عرض مڄ منهنجو ڪري مهر نظر هاڻي
مٺا مسڪين سان ڇڏتون ڪٿي محبوب ماڻن کي

Gul Hayat Institute

ولي سروري

بهار آهي خوشي ڪانهي گلن ۾ تازگي ڪانهي
سلامت هر نظارو آ مگر ڪا دلڪشي ڪانهي

وئي هر چهري تان رونق وگرنه ڪا ڪمي ڪانهي
وڏي ويڌن تي آهي ڪا ڪلون پيا پر خوشي ڪانهي

سنئين جا ڳالهه تي آهي سڄي ڪوڙي سچي ڪانهي
ٻڌون ٿا جيڪو افسانو حقيقت ايتري ڪانهي

وري همت ڪجي ٿوري هٿن مان ڳالهه وئي ڪانهي
چڙهيو منصور جنهن ڦاسيءَ رکي آهي وئي ڪانهي

Gul Hayat Institute

اصغر هالو

غزل

انهن کي ئي تي آ ندامت زيادهہ
پلئہ ۾ هئي جنکي عداوت زيادهہ

مرڻ مهل سي ئي ٿيا کين ڪانڌي
ٻڌي غور سان جن وصيت زيادهہ

اهو ئي ته مقتول جو آهي قاتل
رکي جنهن سدائين عقيدت زيادهہ

انهن کان ئي مونکي آ نقصان پهتو
ڪئي جن سان مون آ مروت زيادهہ

انهن کان ئي اسلام کي آهي خطرو
ٿا کن روزو شب جيکي قرئت زيادهہ

کيو قافلي تي انهيءَ آهي شبخون
نظر آئي جنهن ۾ شرافت زيادهہ

اهي شام جو ميڪدي ۾ ها اصغر
مساجد ۾ ڪئي جن عبادت زيادهہ

Gul Hayat Institute

جنهن وقت مون بيان ڪئي پنهنجي سرگذشت
هن شوخ ڪيو ٻچاڪ گريبان ڪري ڇڏيم

مشاعري ۾ شريڪ شعراءِ ڪرام

Gul Hayat Institute

بزم طالب المولیٰ ڪراچي طرفان

راتجي ماني ۾ قبله مخدوم طالب المولیٰ
سيد غلام مصطفیٰ شاھ ۽ ڊاڪٽر سليمان شيخ

حسين بخش خادم

زمان بہ خير هجي ۽ وطن جو خير هجي
گلن جي ياد ستايو چمن جو خير هجي

صلاح مالهي ڪري ويو گل فروشن سان
وطن جو خير هجي ۽ گلن جو خير هجي

ڏکن تہ واٽ ويندي ني مون کلايو مون کان
ڏکن ڏکن ۾ نڀايو ڏکن جو خير هجي

الا جي گهڙي سڀ ڪين ڪي وريو قاصد
دعا اي دوست ڪريو جان من جو خير هجي

سچا يا ڪوڙا اي خادم تہ ڏهن بہ دوست آهن
خدا ڪري شل ڪوڙن سچن جو خير هجي.

شاهنواز رکناڻي

ڪذا رشتا پيار پرت جا ٻول وچن سڀ پاري ڄاڻون
آهيون سادا سودا ليڪن حق جي ڳالهہ پچاري ڄاڻون

[illegible] آني نہ ڪان نہ نٽايون منهن نہ مصيبت ڪان موڙيون ٿا
ڏکيون سکيون مهليون موقعا ويلون وقت گذاري ڄاڻون

[illegible]
[illegible] ياهر باقي ڌيڙون [illegible] گهايل مرڪي گهاري ڄاڻون

[illegible] جنگ [illegible] آهي [illegible]
[illegible] ڄاڻون

Gul Hayat Institute

اساني قوم دنيا ۾ سدا رهندي سکي آهي
وڏايو جنهن ادب پنهنجو ثقافت جي ڏني آهي

ڀٽائي ڪنڊ ۾ جيڪو ويو آهي ڏيئو ٻاري
لطيفي لاٽ جي اڄ روشني ئي روشني آهي

ادب سهڻو زبان شيرين مٺا ماڻهو مٺي ٻولي
اسانکي بزرگن کائي وراثت ۾ ملي آهي گهر جي

ذرو احسان ڌرتيءَ جو وسارڻ ڪين ڪي
نڀايو جنهن وفاتنهن سان نڀائڻ لازمي آهي
.

اسانجي فرض ۾ شامل زمين جو قرض ٻي آهي
چڪائج ذوق تون قرض حياتي ڪا گهڙي آهي.

Gul Hayat Institute

عبدالحق تائب انصاري

رسول پاڪ جي فرمان جا اسرار ويا وسري
گلائن ۽ گناهن ۾ ذڪر افڪار ويا وسري

خدا جي ڪيا سون عهد پورا ڪين ڪريون ٿا
ٿيل وعدا پيا اسباق ۽ اقرار ويا وسري

اڄي شيطان جي وڪڙن ۾ ڦاٿا سون اسين اڄڪلهه
سبب آهي جو سڀ اصحاب نيڪوڪار ويا وسري

ٿيون تائب وٺون بخشش گهرون معافي هلي گڏجي
ڪڏون اڄ غير ڪي جو دين جا وهنوار ويا وسري

جاويد بلوچ روهڙي

هوش حواس وڃائي ويٺس پيچ پرينءَ سان پائي ويٺس
نينهن اڙانگو لائي ويٺس غم الم پرائي ويٺس

مرڪي نرمل نيڻ ملائي گهورنگاهه سان دل کي گهائي
منٺڙا منٺڙا ٻول ٻڌائي دل جو داءُ لڳائي ويٺس

محبت ۾ مخدوم ڪري ويو نينهن سنگ ناسور ڪري ويو
دلبر مونکي دور ڪري ويو جان جگر کي جلائي ويٺس

جاويد سندس ۾ پرهي جور جفائون سمجهانٺو سينازادائون
سرتي سهبيون سخت سزائون ازلي عشق اڙائي ويٺس.

Gul Hayat Institute

حاجن خوشتر صاحب

هي عشق ته منهنجي عبادت آ
دنيا جي الائي چو ملامت آ
ٿو ڪري ٻلا جي سمجھي سگھي
پوءِ ايڏي ڇا جي حڪايت آ

هن پيار ۾ جيڪر موت ٿيو
ٿي هن جي مٿان سر گھور ويو
هي ڏوھ نه ڪنهن ڪي يار ڏيو
بس منهنجي اها پوءِ قسمت آ

اهڙو ڏوھ گناھ نڪي مون آ ڪيو
جنهن تان ايڏو ڪٿي آ گوڙ ٿيو
محبوب سي آدل ۾ ويو
جنهن سان ڏاڍي ٿي وئي محبت آ

منهنجا يار ٻلي پيا گلائون ڪريو
۽ دل ٽوڙڻ جون دعائون ڪريو
ٻلي ڇا به ڪٿي پيا صلاحون ڪريو
دنيا جي اهائي عادت آ

ظاهر ۾ سيئي پيا مون کي چئو
پر اندر منهنجي ڪان ته پڇو
جنهن ۾ ٻارڻ پيو آ يار ٻريو
هيءَ مون سان اجائي عداوت آ

هٿي نعرو حاجن تون پيو ٻيائي
هي حال نه ڪنهن کي پنهنجو ٻڌائي
ان رمز ۾ پنهنجو پاڻ پڇائي
هئي تو تي خدا جي عنايت آ

Gul Hayat Institute

شيرل نيڪ سروري

محبوب يار جاني ڪري اچ تون مهرباني

منهنجا پرين پيارا اسان تي سڄڻ سونهارا
محبوب يار مون کان ڪر ڪين تون ڪنارا
دم تي نه ڀروسو آ دنيا سڄي آفاني

ڪري اچ ڪرم نوازي سهڻا سڄڻ ٿي راضي
لاغرض ڪين ٿي تون مڃ منهنجي آزي نيازي
تنهنجو نه جوڙ آهي تنهنجو نه مٽ ڪو ثاني

منهنجو نه تون مٽائج ناتو سڄڻ نڀائج
نالي خدا جي رڻ ۾ مونکي نه تون رلائج
هر حال ۾ قبولي تنهنجي مون حڪمراني

دلڙي چڏي تو توڙي منهنجو وئين تون موڙي
روئي پيو نيڪ تو لئي جنهنکي وئين وڇوڙي
تو لئي آ مست منهنجي دلڙي چري ديواني

Gul Hayat Institute

وري دولهه دوديو نگر ڪپي
جو سنڌ کي بچائي سو ڪونڌر ڪپي

وئي قوم پٽڪي کو رهبر ڪپي
وري سرڏيڻ وارو ليڊر ڪپي

جنهنکي روز کو نئون ٿو منظر ڪپي
اهڙي قوم لاءِ ئي قلندر ڪپي

جتي ماڻهوءَ هر ڪنهن کي خنجر ڪپي
تي هڪ مان نه پوري پيو سر ڪپي

ڪراچي منهو ڙونه ونڊر ڪپي
رڳو سامراجين کي بندر ڪپي

ڦڻ ظلم جو هاٽي ٽريڪٽر ڪپي
تيڻ ٿائران جي کي پنچر ڪپي

اسانکي نه شيطان جو نوڪر ڪپي
نه بندوق، بم ۽ نه فوڪر ڪپي

ڪپي سنڌ سائي نه بنجر ڪپي
جو آباد هر هڪ ٿو نمبر ڪپي

انهن کي نه حالت ڪا بهتر ڪپي
متل هر شهر منجهه محشر ڪپي

جيڪو راز "رامڏيه" چئي غيرن کي ڏي
نظر ۾ رکڻ تنهنجي چرپر ڪپي.

نذير ناز

تنهنجي ئي پيار ۾ رهي سرشار آهه دل
توکان سواءِ جهان کان بيزار آهه دل

جاري ازل کان تا ابد صرف پيار آ
جي پيار کان ڦري تہ گنهگار آهه دل

سامهون رهين تون منهنجي ياهمدم مون کان پري
تنهنجي ئي خيال ۾ تي گرفتار آهه دل

مان کيستائين مات ۾ گهٽجي رهان اي . ناز
هر دم جڏهن تہ تنهنجي طلبگار آهه دل

Gul Hayat Institute

(٩) نور نبي مير صاحب

ڪجھ تہ شاعر واديءَ مهران تي لک
جنهن نپايو تئي انهيءَ امان تي لک

ياد ڪر سڀ سورميون ۽ سورما
دادلي دوي تي درياخان تي لک

ذڪر هو شوءَ جو تو آئي هوش ۾
ڪجھ انهيءَ جي قول مرويسان تي لک

ڪيئن نہ هيمون مشڪندي سوريءَ چڙهيو
عزمِ ايمان همتِ مردان تي لک

جنهن ڪي ڪينجهر جي ڪنڌيءَ تي هو قرار
تنهن تماچي جام تي نوران تي لک

ور پنيان واڪا ڪندي جيڪا وئي
ڪجھ انهيءَ جي عزمِ عاليشان تي لک

جنهن عمر جا ڪوٽ ڪيرائي ڇڏيا
ڪجھ تہ سنڌو ديش جي سيتان تي لک

Gul Hayat Institute

جراتِ سهڻيءَ ڪي اول داد ڏي
پوءِ بلاشڪ مير تون مهران تي لک

رجب علي جليس

چاوَهيو ۽ واپرايو هن دور ۾
اشڪ آور گيس ۽ گوليون مليون

ڪن ڪان جاني ٿيا جدا ۽ ور لٽيا
مائرن جون خالي ڇڻ جهوليون مليون.

ايترو ٿيو ظلم ۽ بيداد جو ديس ۾
ديس ۾ ڇڻ خون جون هوليون مليون.

واهه ٿي اسلام تنهنجي آڙ ۾.
شرپسندن جون رڳو ٽوليون مليون.

موج ۾ مهراڻ آهي پر جليس
سرخ رنگ جون اڄ وري چوليون مليون

Gul Hayat Institute